

ΤΕΥΧΟΣ ΠΕΜΠΤΟ
2019/1

ΔΗΜΗΤΡΑ ΤΖΑΝΑΚΗ

Ο αυνανισμός και το κομμουνιστικό «ψυχικό νόσημα».
Μια ανάλυση της Άννας Κατσίγρα, *Γενετήσια αγωγή για το αγόρι* (1935)

ΑΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ

Συνειδητός «ενταφιασμός» αρχαϊκών επιτύμβιων αγαλμάτων.
Κοινωνική προσέγγιση

ΑΛΕΞΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

Η ένταση της εργασίας στο *Κεφάλαιο* του Μαρξ

ΒΛΑΣΗΣ ΜΙΣΣΟΣ

Για την Πολιτική Οικονομία και τη διδασκαλία της:
Μια ανάγνωση των ιδεών του *Πλούτου των Εθνών*

ΣΠΥΡΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΜΑΝΩΛΗΣ ΧΟΥΜΕΡΙΑΝΟΣ
Η υπόθεση Νίκου Βαβούδη μέσα από τα ελληνικά και τα σοβιετικά αρχεία

ΑΡΙΣ ΑΡΑΓΕΩΡΓΗΣ

Ο ρόλος της Ιστορίας και της Φιλοσοφίας των Επιστημών
στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ενός κοινωνικού κέντρου.
Η περίπτωση του Κοινωνικού-Πολιτιστικού Κέντρου Βύρωνα, «Λαμπηδόνα»

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ

Στη μνήμη του Άρι Αραγεώργη (1961-2018).
Μικρή αναφορά σ' έναν ξεχωριστό άνθρωπο, στοχαστή και μαχητή

Ρ

Ι

Μ

Η

ΕΞΕΛΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση

KRISI

Biannual Scientific Review

Συντακτική επιτροπή

Θοδωρής Δημητράκος

Γιάννης Κοζάτσας

Κώστας Πασσάς

Επιστημονικοί συνεργάτες

Αραγεώργης Άρις (1961-2018), Βλάχου Ελένη, Γκιούρας Θανάσης, Δημακοπούλου Χριστίνα, Jung Reinhard, Καλτσώνης Δημήτρης, Μαμουλάκη Έλενα, Μανιάτης Γιώργος, Ματθιόπουλος Ευγένιος, Μαυρουδέας Σταύρος, Μπάγκος Παντελής, Μπαλτάς Αριστείδης, Μυλωνάκη Ευγενία, Παπαδάτος Νίκος, Πούλου Αγγελική, Σακελλαρόπουλος Σπύρος, Σταυρίδης Σταύρος, Στεργιόπουλος Κώστας, Τύμπας Τέλης, Φαράκλας Γιώργος, Φουρτούνης Γιώργος, Χολέβα Μαρία, Χρύσης Αλέξανδρος, Ψύλλος Στάθης.

Επικοινωνία

www.e-krisi.gr

Υπεύθυνος επικοινωνίας

Γεράσιμος Χολέβας

Σελιδοποίηση-παραγωγή

Μοτίβο Α.Ε.

Σχεδίαση ιστοσελίδας

Γιάννης Σακελλαρίου

Τιμή τεύχους: 9 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδιώτες): 15 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδρύματα): 20 ευρώ

Κεντρική διάθεση

Εκδόσεις Τόπος

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, Τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Τεύχος 5 – 2019/1

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

ISSN 2585-2124

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο αυνανισμός και το κομμουνιστικό «ψυχικό νόσημα». Μια ανάλυση της Άννας Κατσιόγρα, <i>Γενετήσια αγωγή για το αγόρι (1935)</i>	7
Δήμητρα Τζανάκη	
Συνειδητός «ενταφιασμός» αρχαϊκών επιτύμβιων αγαλμάτων. Κοινωνική προσέγγιση	33
Άρης Τσαραβόπουλος	
Η ένταση της εργασίας στο <i>Κεφάλαιο</i> του Μαρξ.	61
Αλέξης Ιωαννίδης	
Για την Πολιτική Οικονομία και τη διδασκαλία της: Μια ανάγνωση των ιδεών του <i>Πλούτου των Εθνών</i>	75
Βλάσης Μισσός	
Η υπόθεση Νίκου Βαβούδη μέσα από τα ελληνικά και τα σοβιετικά αρχεία	93
Σπύρος Σακελλαρόπουλος, Μανώλης Χουμεριανός	
Ο ρόλος της Ιστορίας και της Φιλοσοφίας των Επιστημών στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ενός κοινωνικού κέντρου. Η περίπτωση του Κοινωνικού-Πολιτιστικού Κέντρου Βύρωνα, «Λαμπηδόνα»	125
Άρις Αραγεώργης	
Στη μνήμη του Άρι Αραγεώργη (1961-2018). Μικρή αναφορά σ' έναν ξεχωριστό άνθρωπο, στοχαστή και μαχητή	129
Κώστας Στεργιόπουλος	

Ο αυνανισμός και το κομμουνιστικό «ψυχικό νόσημα». Μια ανάλυση της Άννας Κατσίγρα, *Γενετήσια αγωγή για το αγόρι* (1935)

Δήμητρα Τζανάκη*

Περίληψη

Το συγκεκριμένο άρθρο, ορμώμενο από το βιβλίο της Άννας Κατσίγρα, *Γενετήσια αγωγή για το αγόρι* (1935), ευελπιστεί ν' αναδείξει πώς η εξουσία αναπαράγεται μέσα από έντυπα περί της «γενετήσιας αγωγής» και μέσα από έναν βαθιά ηθικοπλαστικό «βιοιατρικό» λόγο στον Μεσοπόλεμο που ενώ φαινομενικά χρησιμοποιεί τη σεξουαλικότητα απελευθερωτικά, στην ουσία ο στόχος του είναι ο ηθικός σωφρονισμός του πληθυσμού. Πολύ σχηματικά, αυτός ο τύπος εξουσίας άρχισε να συγκροτείται μέσα από μια αθόρυβη πολιτικοποίηση των κοινωνικών παραμέτρων που συνάπτονται με την έννοια της libido. Αυτό επομένως που ισχυρίζομαι είναι ότι παρά την αξιοθαύμαστη επιστημονική ευφυΐα του Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud, 1856-1939), η ανάλυση των ψυχικών φαινομένων δεν ήταν παρά μια αναθεωρημένη, βελτιωμένη επανέκδοση της κυρίαρχης ψυχιατρικής θεωρίας περί του ηθικού εκφυλισμού: ήτοι της διακαούς πάλης ανάμεσα στην ενεργητική/ανδρική και την παθητική/θηλυκή ζωή. Μια αντίληψη που θα έχει ως συνέπεια τη μέχρι τις τελευταίες δύο δεκαετίες του 19ου αιώνα μετατροπή των ασύλων, ιδιωτικής πρωτοβουλίας, που εντός τους είχαν «εγκλειστεί» οι «δήθεν» «ηθικά εκφυλισμένοι εγκληματίες», λόγου χάρη παιδιά, εργάτριες, εργάτες, πόρνες σε φυλακές των «ψυχωτικών» κομμουνιστών και κομμουνιστριών μετά το 1924.

1. Εισαγωγή

Το 1712 ο ανώνυμος τότε συγγραφέας ενός φυλλαδίου με τον τίτλο *Ονανία*, όπως έχει περιγράψει ο Μισέλ Φουκώ (Michel Foucault), επινοούσε μια ασθένεια, αλλά ταυτόχρονα μια νέα απολύτως νεωτερική, συγκεκριμένη και σχεδόν οικουμενική μηχανή παραγωγής φόβου που δεν ήταν άλλη από αυτή του αυνανισμού, εκλαμβανομένου ως πηγή όλων των ασθενειών (Foucault 2011: 119). Η νέα ασθένεια που άρχισε να διαδίδεται μέσω αυτού του ανώνυμου κειμένου στα καφέ του Λονδίνου διέβη τον πορθμό της Μάγχης σε μικρό χρονικό διάστημα και διαδόθηκε ευρέως, όπως έχει αναδείξει στο έργο του ο Τόμας Λακέρ (Thomas Laqueur), *Οι κατά μόνας ηδονές. Πολιτισμική ιστορία του αυνανισμού*. Άλλωστε, σε μικρό χρονικό διάστημα μέσω του γιατρού του Διαφωτισμού, Σάμιουελ Ογκίστ Νταβίντ Τισό (Samuel-Auguste David Tissot, 1728-1797), ο αυνανισμός έγινε ο κύριος πυρήνας ερμηνείας αυτής της «θήλειας» ασθένειας στη δυτικοευρωπαϊκή σκέψη (Laqueur 2006: 217), φτάνοντας και στα ελληνικά γράμματα με το έργο, *Αυνανισμού Επιτομή* (Ανώνυμος 1777). Μυριάδες διατριβές, εκατοντάδες άρθρα, λήμματα εγκυ-

* Η Δήμητρα Τζανάκη είναι μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του ΕΚΠΑ.

κλοπαιδειών, διδακτικές προκηρύξεις ακολούθησαν ολόκληρο τον 19ο αιώνα, περιγράφοντας τον αυνανισμό ως μια ασθένεια, η οποία παρότι δεν είχε τη δική της συμπτωματολογία, οποιαδήποτε ασθένεια μπορούσε να προκύψει από αυτήν, ακόμα και ο θάνατος, αφού ήταν ένα από τα κύρια συμπτώματα του εκφυλισμού. Σε αυτό το σημείο ουσιαστικά εντοπίζεται η δίωξη και το κοινό στοιχείο που μπορεί να συνδέσει το 1935 τον αυνανισμό με τον κομμουνισμό, όπως προκύπτει και από το βιβλίο της Άννας Κατσιόρα (1877-1962), *Γενετήσια αγωγή για το αγόρι* (1935).

Ειδικότερα θυμίζω ότι η θεωρία του εκφυλισμού του Γάλλου ψυχιάτρου Μπενεντίκτ Ογκιστέν Μορέλ (Benedict Augustine Morel, 1809-1873) στο βιβλίο του *Πραγματεία για τον φυσικό, διανοητικό και ηθικό εκφυλισμό του ανθρώπινου είδους* (*Traité de dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine*, 1857), αφορά την ηθική παράνοια της ηθικά ερμαφρόδιτης ζωής. Η εκφυλισμένη ζωή δηλαδή, για τον Μορέλ και τους επόμενους ψυχιάτρους που θα διευρύνουν αυτή τη θεωρία, δεν είναι άλλη από την ηθικά ερμαφρόδιτη ζωή, στην οποία σε μια πάλη ανάμεσα στο ενεργητικό και το παθητικό στοιχείο επικρατεί το παθητικό/θηλυκό/παιδικό/πρωτόγονο (επαναστατικό, ανυπάκουο) έναντι του ανδρικού/ενεργητικού στοιχείου (Morel [1857] 1859: iix-ix, 5, 15, 41, 43), οδηγώντας το άτομο στην παράνοια και την εγκληματικότητα (Τζανάκη 2016: ιδιαιτέρως το πρώτο κεφάλαιο). Πρόκειται, δηλαδή, για μια θεωρία στην οποία συναντάμε τον ηθικό ερμαφροδισμό, τον αταβισμό –δηλαδή την επικράτηση του θηλυκού στοιχείου, που, σύμφωνα με τον Κάρολο Δαρβίνο (Charles Darwin 1809-1882) στο έργο του *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* (*Η καταγωγή των ειδών μέσω της φυσικής επιλογής*, 1859), σήμαινε την τομή στην ανθρώπινη εξέλιξη– δηλαδή, την επικράτηση του θηλυκού στοιχείου και τη δημιουργία ενός οργανισμού αμφιφυλίας. Ως εκ τούτου, ο αταβισμός και η κληρονομικότητα που εντοπίζονταν σε ένα ηθικά ερμαφρόδιτο ον ήταν οι αιτίες του εκφυλισμού και ειδικότερα η αιτία της ανθρώπινης εγκληματικότητας, της παράνοιας και ευρύτερα της ανθρώπινης παρέκκλισης που έφτανε στην αναστροφή της αλήθειας, στη βία, στην αυτοκτονία και στον θάνατο (Τζανάκη 2018). Ο εκφυλισμός, για τον Μορέλ, αλλά και τους ψυχιάτρους του Γενικού Νοσοκομείου του Παρισιού (ιδιαιτέρως του Salpêtrière), όπως ο Μορώ ντε Τουρς (Moreu de Tours, 1804-1884) και ο Ζαν Μαρτίν Σαρκό (Jean Martin Charcot, 1825-1893), αποδιδόταν στην έμφυλη αδυναμία της «ηθικής» εξέλιξης αυτού του εκθηλυμένου/εκφυλισμένου ηθικά ερμαφρόδιτου ατόμου/πληθυσμού που είχε ως συνέπεια την ηθική παράνοια, ενώ για τον Ιταλό εγκληματολόγο Τσέζαρε Λομπρόζο (Cesare Lombroso, 1835-1909) στον αταβισμό στηριζόταν η ερμηνεία της ανθρώπινης εγκληματικότητας.

Τα επόμενα χρόνια ο εκφυλισμός αποτέλεσε τη *lingua franca* των κοινωνικών επιστημών, αποδίδοντας στην παράνοια και την ανθρώπινη εγκληματικότητα εφεξής μια επιστημονική ερμηνεία (Daniel 1989: 20). Εφεξής η παράνοια και η έμφυλη/σεξουαλική «παρέκκλιση» ήταν συμπτώματα της εγκληματικής φύσεως. Σύμφωνα με τους κυρίαρχους επιστήμονες στην ψυχιατρική, την ιατροδικαστική και την εγκληματολογία, η παράνοια, η εγκληματικότητα και η αναστροφή φύλου/σεξουαλικότητας εντοπίζονταν στους/στις υστερικούς/ές, στους/στις αναρχικούς/ές, στους/στις αυνανιστές/ριες, στους/στις πόρνους/πόρνες, στους/στις εγκληματίες, στους/στις σεξουαλικά/έμφυλα «παρεκκλίνοντες»/«παρεκκλίνουσες», κ.λπ.

Με δυο λόγια εντοπιζόταν στην ηθικά εκφυλισμένη/εκθηλυμένη ζωή (Τζανάκη 2018). Επιπλέον, η εκθηλυμένη/εκφυλισμένη ζωή αφήνεται στις ηδονές, όπως στον αυνανισμό, δημιουργώντας ζητήματα στην επάνδρωση του στρατού, όπως περιγράφει ο Μορέλ (Morel 1857: viii, 45), όταν εξηγεί τους λόγους που τον ώθησαν να μελετήσει τον εκφυλισμό, αφού η εκθηλυμένη ανδρική ζωή αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα πλέον για το γαλλικό κράτος. Αυτό επομένως που στην ουσία διώκεται πίσω από τον αυνανισμό, είναι κάτι ακόμη πιο βαθύ: είναι η ανθρώπινη ανυπακοή προς την κυρίαρχη ανερχόμενη αστική τάξη που χρειάζεται άνδρες στον στρατό και στα εργοστάσια και ευρύτερα υπάκουα υποκείμενα, άνδρες και γυναίκες, στην αλήθεια μιας ιεράρχησης της ζωής σε ανώτερη και κατώτερη και σε μία πάλη που η ανώτερη εκπροσωπούσε συνεχώς το όνομα της προόδου. Στο σημείο αυτό, προτού επεκταθώ, πρέπει να σημειώσω τι εννοώ με τους όρους φιλελευθερισμός, νεωτερικότητα και αστική τάξη και πώς τα συνδέω μεταξύ τους, ιδιαιτέρως στην ελληνική ιστορία, που ο όρος αστική τάξη έχει αποτελέσει ένα ακανθώδες ζήτημα για την ιστορική έρευνα τόσο λόγω της καθυστερημένης εκβιομηχάνισης όσο και του πελατειακού χαρακτήρα του κράτους ήδη από τον 19ο αιώνα (Γιαννιτσιώτης 2006: 31-36).

Ειδικότερα, η νεωτερικότητα σήμαινε την είσοδο σε μια περίοδο στην οποία, όπως παρατηρεί ο Φουκώ, η παραδοχή ότι ο χώρος της αγοράς είναι σχεδόν ο πολιτικός χώρος, δόμησε μια άλλη παραδοχή αληθοφάνειας για την ανθρώπινη ζωή. Αυτή η παραδοχή ταύτιζε την ελευθερία με την ιδιοκτησία και το έλλογο ανθρώπινο ον με την εργασία, δημιουργώντας τη δική της αληθολογία στην ιστορία του φιλελευθερισμού ως τρόπου ειδικού στοχασμού επί της οργάνωσης, της διανομής και του περιορισμού των ελευθεριών του πληθυσμού αυτής της κοινωνίας (Foucault 2012: 77). Η νομιμότητα αυτής της διακυβέρνησης προέκυπτε, σύμφωνα με τον Φουκώ, όχι μέσα από το σκεπτικό ότι η κυβερνητικότητα είναι νόμιμη –με την έννοια της απόδοσης δικαιοσύνης στην κοινωνία– αλλά μέσα από ένα καθεστώς αληθοφάνειας, στο οποίο οι ανάγκες της πολιτικής οικονομίας υπαγόρευαν αυτή τη νομιμότητα, ορίζοντας στη συνέχεια τις ανάγκες του πληθυσμού (Foucault 2012: 78). Μέσα από αυτή την ανάγνωση κατά συνέπεια θεωρώ ότι η νεωτερικότητα ταυτίζεται με τον φιλελευθερισμό, μέσω της υιοθέτησης ενός συγκεκριμένου πλαισίου ηθικής ιεράρχησης της ζωής σε ηθικά κυρίαρχη και κυριαρχούμενη, μέσω (δήθεν) της επιστημονικής διαβεβαίωσης της εγγενούς εγκληματικότητας της εκθηλυμένης ανθρώπινης φύσης (Τζανάκη 2016: 23-45· Τζανάκη 2018· Μαυρή 1996: 98-120) που καλείται να υπακούσει στην επιστημονική αλήθεια, όπως η τελευταία ταυτίζεται με τις ανάγκες της αστικής τάξης (Τζανάκη 2016: 20-50). Στον 19ο αιώνα, ο φιλελευθερισμός με τις δάφνες της επιστήμης μέσω της θεωρίας του εκφυλισμού, επεκτείνει την εξουσία στο εσωτερικό της κοινωνίας σε όποιο άτομο/ομάδα/κίνημα ενοχλούσε την καθεστηκυία τάξη, ιδιαιτέρως μετά την Παρισινή Κομμούνα, που η εκθηλυμένη ζωή ταυτίζεται με τους/τις εργάτες/τριες, τους/τις αναρχικούς/ές, τους/τις πόρνους/πόρνες, τους/τις παρεκκλίνοντες/παρεκκλίνουσες σεξουαλικά και γενικότερα τους/τις παρεκκλίνοντες/παρεκκλίνουσες (δήθεν) ηθικά και τον όχλο, όταν ζητούν την ανατροπή της εξουσίας. Αυτός είναι ο πληθυσμός που και στην ελληνική πραγματικότητα θα εγκλειστεί εντός των ιδιωτικών «φιλανθρωπικών ιδρυμάτων» και των ασύλων, ιδιαιτέρως μετά τη δεκαετία του

1870 (Παπαγιάννης 2015· Μαυρή 1996· Κορασίδου 1995 και 2002· Θεοδώρου & Γιαννιτσιώτης 2006). Ως εκ τούτου, ο φιλελευθερισμός/νεωτερικότητα από τα τέλη του 16ου έως τον Μεσοπόλεμο, στην ανάγνωσή μου δεν αφορά ένα οικονομικό, αλλά κυρίαρχα ένα κοινωνικό σύστημα το οποίο καταφέρνει να διαχωρίζει τη ζωή σε ανώτερη και κατώτερη. Υπό αυτές τις συνθήκες, όταν αναφέρομαι στην αστική τάξη δεν αναφέρομαι απλώς σε μια τάξη που έχει την κυριαρχία των μέσων παραγωγής και καταφέρνει και ελέγχει το προλεταριάτο μέσω της οικονομίας αλλά στην τάξη που έχει στην κατοχή της την αποκλειστική ερμηνεία της αλήθειας και την οποία χρησιμοποιεί για να κρατά υποτελή τα υπόλοιπα κοινωνικά στρώματα. Δηλαδή μιλά για μια τάξη, η οποία διαμέσου της επιστήμης καταφέρνει να κατασκευάσει μια αλήθεια που της αποδίδει την εξουσία είτε μέσω κατασταλτικών, είτε μέσω θετικών μέτρων, έναντι της εκθηλυμένης ζωής, αφού η τελευταία ταυτίζεται με την ασθένεια, την ηθική παράνοια, τη στρέβλωση της πραγματικότητας, τον εκφυλισμό και τον θάνατο. Υπό αυτές τις συνθήκες λοιπόν η αστική τάξη προβάλλεται ως μοναδικός κάτοχος της αλήθειας και της ερμηνείας της πραγματικότητας, μέσω ενός σεξιστικού/ρατσιστικού λόγου που εξασφαλίζει την υπακοή όλης της κοινωνίας με τη συνδρομή της επιστημονικής αλήθειας του «ειδικού».

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αντιλαμβάνομαι τον Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud, 1856-1939) ως φιλελεύθερο αστό (Γκουγκουλή 2006), δίνοντας με αυτόν τον τρόπο το πλαίσιο μέσα από το οποίο θεωρώ ότι ξεκινά η όλη του προβληματική. Ήταν ένας Εβραίος αστός ψυχίατρος που επιχειρήσε να ερμηνεύσει τις ανθρώπινες ψυχώσεις και νευρώσεις μέσα από την αστική πεποιθση για την εγγενή εγκληματικότητα της ανθρώπινης φύσης. Αυτό είναι που τον οδήγησε να παρακολουθήσει τα σεμινάρια της Τρίτης στο Salpêtrière ως μαθητής του Σαρκό (Γκουγκουλή 2006), μέσα στο πλαίσιο ενός κυρίαρχου επιστημονικού λόγου, που ουσιαστικά απέδωσε την υστερία σε μια διττή ηθικά ερμαφρόδιτη προσωπικότητα, στην οποία, όταν το θηλυκό στοιχείο επικρατεί, προκαλείται σε αρρενωπούς σωματικά άνδρες η υστερία. Ο Φρόυντ προσπάθησε μέσω της υστερίας να κατανοήσει τις ψυχώσεις, τις νευρώσεις και το ασυνείδητο (Rapoport 2009: 279-295). Στο πλαίσιο αυτό, η libido εισέρχεται για πρώτη φορά ως εργαλείο ερμηνείας στην ψυχανάλυση, αποδεκατίζοντας τη θεωρία του εκφυλισμού, δηλαδή, αυτής του ηθικού ερμαφροδιτισμού και της ηθικής παράνοιας της εκφυλισμένης/εκθηλυμένης ζωής, που μέχρι τότε κυριαρχούσε, παρότι η χρήση των όρων συνείδηση και ασυνείδητο προϋπήρχαν στο ρεπερτόριο της ψυχιατρικής και πριν τον Φρόυντ (Ellenberger 1981: 439). Έτσι, το ένστικτο της libido γίνεται για τον Φρόυντ η ερμηνεία της ψυχικής ασθένειας και της «παρέκκλισης» και κατά συνέπεια ένα χαρακτηριστικό που αφορά όλο τον πληθυσμό, ενώ ο Φρόυντ θεωρούσε ότι από τη στιγμή που η ψυχανάλυση φέρνει στο φως την απώθηση της libido, η νεύρωση μπορεί να θεραπευτεί και η ανθρώπινη παρέκκλιση και βία να ελεγχθεί μέσω της βοήθειας του ειδικού που ανακαλύπτει την απώθηση.

Οι θεωρίες τόσο του εκφυλισμού όσο και του Φρόυντ την ίδια στιγμή που εμφανίζονται στην Ευρώπη ιδιαιτέρως γύρω από τη σχολή της Salpêtrière εισάγονται και στην ελληνική πραγματικότητα. Αυτό συμβαίνει γιατί στο Salpêtrière θητεύουν Έλληνες ψυχίατροι και ιατροδικαστές, όπως ο Αχιλλέας Γεωργαντάς, ο Σίμων Αποστολίδης, ο Σιμωνίδης Βλαβιανός, ο Μιχαήλ Κατσαράς (πρώτος διευθυ-

ντής στο Αιγινήτειο), ο Τηλέμαχος Μιταυτσίης, ο Μιχαήλ Γιαννήρης (Διευθυντής του Δρομοκαΐτειου) (Τζανάκη 2018). Αυτοί είναι κάποιοι από τους επιστήμονες που τη συγκεκριμένη περίοδο μετέφεραν στην Ελλάδα τις σημαντικές δημοσιεύσεις της ψυχιατρικής και ιατροδικαστικής βιβλιογραφίας της περιόδου, αναπαράγοντας στην ουσία τον κυρίαρχο φιλελεύθερο λόγο περί της εγγενούς εγκληματικότητας της ανθρώπινης φύσης και της πάλης ανάμεσα στην ενεργητική/κανονική και την εκφυλισμένη/εκθηλυμένη/παθητική ζωή (Τζανάκη 2018), δημιουργώντας μια αστική πραγματικότητα που έβαζε όμως σταδιακά κάτω από τον έλεγχο της άτομα και ομάδες που ενοχλούσαν τις καπιταλιστικές δομές. Παράλληλα, ο Φρόντ πρωτοεμφανίζεται στα ελληνικά γράμματα από παιδαγωγούς δημοτικιστές. Συγκεκριμένα, στις αρχές του 20ού αιώνα, όπως αναφέρει ο Δημήτρης Πλουμπίδης στο κείμενό του «Ψυχανάλυση και Αριστερά, Συγκλίσεις και Αποκλίσεις» αλλά και στο συλλογικό έργο των Δημήτρη Πλουμπίδη, Γιάννη Σταυρακάκη και Θανάση Τζαβάρα, *Ψυχανάλυση και Αριστερά*, η δημοσίευση του Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1883-1959) «Η αρχή της γλώσσας και η φροϋδιανή ψυχολογία» (1915) και η δημοσίευση του Γιάννη Ιμβριώτη στο *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου* το 1923 με αντικείμενο μελέτης την «Έκθεση των θεωριών του S. Freud» (Πλουμπίδης 2006· Πλουμπίδης, Σταυρακάκης & Τζαβάρας 2010) φανερώνουν ότι η θεωρία του Φρόντ εισάγεται στο ελληνικό κοινό και μάλιστα ως εργαλείο του δημοτικιστικού κινήματος. Στο σημείο αυτό θεωρώ ότι σωστά εντοπίζει ο Πλουμπίδης τον ρόλο της φροϋδικής διδασκαλίας στο συγκεκριμένο πλαίσιο. Αυτό όμως το οποίο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ελληνική περίπτωση είναι ότι μετά το 1924, όπως θα προσπαθήσω ν' αναπτύξω εν συντομία στις σελίδες που ακολουθούν, μια σειρά από θετικά και κατασταλτικά μέτρα πολιτικής και κοινωνικής θανάτωσης, καθώς και εξορίας, που είχαν σταδιακά εισαχθεί στην ελληνική πραγματικότητα μετά την Παρισινή Κομμούνια του 1871 (Μαρίνου 2015: 28-35) μέσω του βιοϊατρικού λόγου της θεωρίας του εκφυλισμού, με στόχο τον ηθικό σωφρονισμό του εκφυλισμένου πληθυσμού, θα παραλληλιστούν με τη φροϋδική διδασκαλία γύρω από την ύπαρξη ασυνείδητων δυνάμεων που εμπλέκονται στη συμπεριφορά του ατόμου. Εξάλλου, στις αρχές του 20ού αιώνα, οι δημοτικιστές είχαν κατηγορηθεί ως εκφυλισμένα άτομα. Ο γιατρός Πέτρος Αποστολίδης (1866-1937, γνωστός ως Νιρβάνας) στη μελέτη του *Φυσιολογική Αισθητική: Τέχνη και Φρενοπάθεια* (1905) σημείωνε ότι: «[...] καθετί ασύνηθες, νέον, παράδοξον, ανεξήγητον, επεκράτησε να θεωρηθεί ως ανήκον στην σφαίρα της φρενολογίας [...]», θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να καυτηριάσει την εμμονή της ψυχιατρικής να αντιμετωπίζει καθετί στην κοινωνία με ψυχιατρικούς όρους σε τέτοιο σημείο μάλιστα, ώστε να κατηγορεί ακόμη και τους δημοτικιστές ως έκφυλους (Νιρβάνας 1905). Ο ισχυρισμός αυτός μετά το 1924, εμπλεκόταν με τους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες. Και στις δύο περιπτώσεις η θέση είναι η ίδια. Το υποκείμενο δεν είναι κυρίαρχο του εαυτού του. Πλέον, όταν δημιουργείται η κύρια τομή ανάμεσα στη φιλελεύθερη ιδεολογία (της πάλης ανάμεσα στην ενεργητική και στην παθητική ζωή), και τη μαρξιστική αντίληψη (περί της πάλης των τάξεων), όταν το ελληνικό σοσιαλιστικό κόμμα μπολσεβικοποιείται το 1924, οι κομμουνιστές και οι κομμουνίστριες καταλαμβάνουν τη θέση στο «πάνθεον» της παθητικής (εκφυλισμένης/μηδενικής) ζωής, όπως μέχρι πρότινος λόγου χάρη, οι δημοτικιστές. Μόνο που πλέον αυτός ο βιοϊατρικός λόγος περί της εγγενούς

εγκληματικότητας της εκθηλυμένης ζωής οικειοποιείται ψυχαναλυτικούς όρους και αγκαλιάζει την περιώνυμη libido με όρους εκληματικότητας, προσφέροντας ένα σημαντικό βήμα στη δίωξη των κομμουνιστών και των κομμουνιστριών και κατά συνέπεια μετατρέποντας τη φροϋδική διδασκαλία σε εργαλείο της κυρίαρχης τάξης και όχι πλέον των δημοτικιστών και ευρύτερα των αριστερών διανοούμενων της κοινωνίας, από τη στιγμή που στην τελευταία ο κομμουνισμός είχε πάρει τη θέση του «νέου» κοινωνικού εχθρού. Στο σημείο αυτό και προτού επεκταθώ σε αυτό το πέρασμα είναι χρήσιμο, θεωρώ, να θυμηθούμε κάποια ιδιαίτερα στοιχεία.

2. Από την αμφιφυλία στη libido

Συνοπτικά μιλώντας, οι ομοιότητες που εντοπίζονται ανάμεσα στη θεωρία του Φρόυντ και τις θεωρίες για τον εκφυλισμό είναι πρώτον, ότι ενώ, στον 19ο αιώνα, οι νευρώσεις και οι ψυχώσεις, όπως λόγου χάρη η υστερία και η ανδρική ομοφυλοφιλία, αποδίδονταν αποκλειστικά στον εκφυλισμένο/εκθηλυμένο πληθυσμό, ο Φρόυντ αντιπρότεινε το ένστικτο της libido (σεξουαλικές ενορμητικές δυνάμεις). Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμίσω ότι όσον αφορά τη γυναικεία ομοφυλοφιλία ο ίδιος αντιπρότεινε ότι για τη γυναικεία ομοφυλοφιλία ο ηθικός ερμαφροδιτισμός επαρκούσε, για την ανδρική όμως ομοφυλοφιλία και υστερία μια τέτοια εξήγηση δεν έφτανε, για αυτό και ο ίδιος κατέληγε στη libido (Φρόυντ 2014: 62). Εφεξής, οι νευρώσεις, οι ψυχώσεις αφορούσαν όλο τον πληθυσμό και όχι τον εκφυλισμένο/εκθηλυμένο πληθυσμό (Φρόυντ 1925: 12).

Δεύτερον, μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο Φρόυντ μιλά για αυτή την εσωτερική ενόρμηση που υπάρχει σε όλο τον πληθυσμό, αμφισβητώντας την κληρονομική ερμηνεία. Έτσι, ενώ σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα ο ιατροδικαστικός και ψυχιατρικός λόγος κάνουν αναφορά στον ηθικό ερμαφροδιτισμό που εντοπίζεται στο εκφυλισμένο ως αιτία των νευρώσεων, των ψυχώσεων και της εγκληματικότητας, ο Φρόυντ προτείνει την έννοια της libido. Η κληρονομικότητα και ο αταβισμός δηλαδή, αντικαθίστανται από το ένστικτο ως ερμηνεία των ψυχικών παθήσεων (Φρόυντ 2014: 41-50).

Τρίτον, εφόσον το ένστικτο είναι η αιτία των παθήσεων, η ψυχανάλυση καταλήγει ότι μέσω της ίασης (μάθηση, εξομολόγηση), με τη βοήθεια του ειδικού, κάθε ζωή, όταν το θελήσει, μπορεί να εξελιχτεί και να προστατευτεί από το ένστικτο, αρκεί να ανακαλυφθεί η απώθηση των λιβιδινικών δεσμών και να τις αποκηρύξει συνειδητά ο/η ασθενής (Φρόυντ 2014: 66). Η ζωή όμως που δεν ακολουθεί αυτά τα στάδια υποφέρει, καταλήγοντας στην ψύχωση ή στη νεύρωση.

Υπό αυτές τις συνθήκες στο συγκεκριμένο άρθρο επιδιώκω σ' ένα πρώτο επίπεδο να βάλω ξανά στο τραπέζι τον ρόλο που διαδραμάτισε η ψυχιατρική και η ψυχανάλυση προκειμένου να γίνει αποδεκτό το κύριο δόγμα της νεωτερικότητας: η εγγενής εγκληματικότητα της εκφυλισμένης/εκθηλυμένης ανθρώπινης φύσης και πώς αυτό δεν αλλάζει με την αντίληψη του Φρόυντ, εγκλωβίζοντας ένα μέρος του πληθυσμού στη φανταστική πάλη ανάμεσα στην ενεργητική (κανονική) και παθητική (μη-κανονική) ζωή. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, χρησιμοποιώντας ως ενδεικτικό παράδειγμα τη δημοσίευση της Άννας Κατσίγρα για τη «γενετήσια αγωγή»,

επιχειρώ να αναδείξω πώς ο βιοϊατρικός λόγος του φιλελευθερισμού (αναφέρομαι στον πολιτικό λόγο που αρθρώθηκε ακριβώς γύρω από την πεποίθηση της ψυχανάλυσης περί της εγγενούς εγκληματικότητας του ενστίκτου της libido και την αναγκαιότητα προς την ενηλικίωση) κατάφερε να δημιουργήσει τη συνθήκη μέσα από την οποία οι κομμουνιστές και οι κομμουνίστριες εδραιώθηκαν ως εσωτερικός εχθρός στον Μεσοπόλεμο, παίρνοντας τη θέση του εκφυλισμένου/εκθηλυμένου πληθυσμού του 19ου αιώνα, των αλητών, των επαιτών, των εργατών/ριών, των δήθεν ανήθικων παιδιών και γυναικών, εν ολίγοις του ηθικά παρανοϊκού ατόμου/όχλου. Το παραπάνω εγχείρημα σ' ένα τρίτο επίπεδο αποσκοπεί να αποτυπώσει την πρωτοτυπία του φιλελευθερισμού που μέσα από τον μύθο της πάλης ανάμεσα στην ενεργητική και την παθητική ζωή κατάφερε να μετατρέψει τον κομμουνισμό και την πάλη των τάξεων από πολιτική θεωρία σε πολιτική ουτοπία δηλαδή, σε ψευδαισθήση της αλήθειας (Κατσίγρα 1935: 61).

3. Από το εκφυλισμένο είδος στον πληθυσμό

Ξεκινώ την ανάγνωση του Φρόυντ από το 1893/1895 και αυτό γιατί θεωρώ ότι η έκδοση του Φρόυντ *Studien über Hysterie* με τον Γιόζεφ Μπρόιερ (Joseph Breuer 1842-1925) για την υστερία ανοίγει μια νέα σελίδα γύρω από την εξουσία, την επιστήμη και τη ζωή, καθώς μέσω της υστερίας ο πατέρας της ψυχανάλυσης δημιουργεί νέα εργαλεία και ένα νέο αντικείμενο μελέτης (Φρόυντ 2014: 101). Ειδικότερα, η υστερία είναι για τον Φρόυντ το συγκυριακό γεγονός για να κατανοήσει τις νευρώσεις. Το μεταφυσικό ερώτημα του Φρόυντ είναι από πού προέρχεται η υστερία. Αυτό όμως που κυρίως συνάγεται για τη θεωρία του Φρόυντ από την κοινή του δημοσίευση με τον Μπρόιερ είναι η επιθυμία του να συλλάβει τον χειρότερο φόβο της εποχής του: την εξάπλωση των νευρώσεων και των ψυχώσεων σε όλο τον πληθυσμό (Φρόυντ & Μπρόιερ 2002· Gilman 1993: 345). Η παιδική ηλικία, για τον Φρόυντ, είναι η περίοδος κατά την οποία ο άνθρωπος παρουσιάζει αμφιφυλία, και η ψύχωση και η νεύρωση εμφανίζονται όταν δεν πραγματοποιείται το πέρασμα από την αμφιφυλία στη μονοφυλία, μέσω της απώθησης της libido (Φρόυντ 2014: 37). Είναι φανερό από μια τέτοια θέση ότι για τον Φρόυντ η εγκληματικότητα της ανθρώπινης φύσης αποτελεί την κεντρική ερμηνεία με την οποία ο καπιταλισμός έχει καταφέρει τουλάχιστον από τα μέσα του 19ου αιώνα να ερμηνεύσει τις κρίσεις, καθώς η εγγενής στην ανθρώπινη φύση εγκληματικότητα είναι το κύριο αξίωμα της φιλελεύθερης αντίληψης. Από την άλλη, αυτή η φαντασιακή πάλη ανάμεσα στην ενεργητική και την παθητική ζωή θα έρθει σε πλήρη αντίθεση με την αντίληψη της κομμουνιστικής αριστεράς, στον Μεσοπόλεμο, όταν η τελευταία αμφισβητεί ως αιτία των κρίσεων το αξίωμα της εγκληματικής ανθρώπινης φύσης και κατηγορεί τον ίδιο τον καπιταλισμό και την καταπίεση της εργατικής τάξης (Mally 1993: 3-5· Williams 1986: 170· Halifax 2017: 156). Είναι εμφανές επομένως, γιατί η διδασκαλία του Φρόυντ, μέσω αυτού του φαντασιακού πολέμου ανάμεσα στο ενεργητικό/ανδρικό και το παθητικό/θηλυκό στοιχείο, όσον αφορά την ελληνική περίπτωση, έγινε αποδεκτή, σταδιακά, ιδιαιτέρως μετά το 1924, από τον φιλελεύθερο βιοϊατρικό και πολιτικό λόγο της εποχής στην εναντίωσή του απέναντι στον κομμουνισμό ως διαφορετική πολιτική αντίληψη

και κοσμοθεωρία. Τι είναι όμως αυτή η περιώνυμη libido; Το «θυμικόν», υποστηρίζει ο Φρόυντ στη μετάφραση του Έλληνα ψυχιάτρου Α. Ξηβέριου, *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, (1905) που το 1925 αποδόθηκε στα ελληνικά ως *Τρεις Φυλετικά περιπτώσεις*. Τι είναι το θυμικόν; «[...] Θυμικόν, το ένστικτον το προκαλούν παρά τω ανθρώπω τας φυλετικές ή γεννητικές ορμάς, ακριβώς όπως καλούμεν 'πειναν' το ένστικτον το ωθούν τον άνθρωπον εις αναζήτησιν τροφής [...]. Πριν όμως αρχίσωμεν την λεπτομερήν εξέτασιν, δέον να ληφθή υπ' όψει ότι εν τοις εξής θα καλώμεν 'φυλετικόν αντικείμενον' το πρόσωπον το οποίον εξασκεί φυλετικήν τάσιν ή πρόκλησιν, 'φυλετικόν' δε 'σκοπόν' την πράξιν εις ην το ωθεί το 'θυμικόν' οιαδήποτε και αν η αύτη» (Φρόυντ 1925: 11).

Έτσι, ενώ ο Φρόυντ τολμά να μιλήσει για τη σεξουαλική θεωρία (*Sexualtheorie*), το κάνει για να περιγράψει την εκθηλυμένη ζωή που δεν είναι άλλη από αυτήν που αφήνεται στο φυλετικό ένστικτο. Δηλαδή, μιλά για τη ζωή που δεν υπακούει στον νόμο του αρχέγονου πατέρα (Φρόυντ 1925: 11) και υπακούει σε μια άλλη ιεράρχηση και αλήθεια, αυτής του ενστίκτου. Στην ουσία δηλαδή, υπακούει σε αυτό που του υπαγορεύει η «φύση» του μέσω του φύλου/της σεξουαλικότητας (*sexualis*), κάτι που ενδεικτικά μιλώντας στην ευρωπαϊκή κοινωνία ήταν αποδεχτό μέχρι τα τέλη του 16ου αιώνα. Δηλαδή, μέχρι τότε το ερμαφρόδιτο έμβιο ον είχε δικαίωμα να προσδιορίσει στην ενηλικίωση το φύλο του, αφού η φύση προηγούνταν του πολιτισμού, άρα το φυσικό δίκαιο ήταν ανώτερο του κοινωνικού (Τζανάκη 2017). Αυτό το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού καταργείται στα τέλη του 16ου αιώνα, αφού οι επιστημονικές επαναστάσεις καλούνται να ανακαλύψουν όχι τον μηχανισμό αλήθειας, αλλά την επιστημονική ερμηνεία καθυπόταξης της παθητικής στην ενεργητική ζωή και ιδιαιτέρως την ιεράρχηση που η αστική τάξη ήθελε να επιβάλλει. Το φύλο γίνεται το όριο ανάμεσα στην ανώτερη και στην κατώτερη ζωή. Ως εκ τούτου μετά από τρεις αιώνες θεοποίησης, ανάμεσα στον 13ο και στον 16ο αιώνα και στο πέρασμα από τη θανατοπολιτική στη βιοεξουσία, ο ερμαφροδιτισμός θα αποτελέσει την έδρα πάνω στην οποία θα δομηθεί η ιδέα της εγκληματικότητας της ανθρώπινης φύσης και δη της εγκληματικότητας των ανθρώπινων ενστίκτων (Τζανάκη 2017). Αυτό επομένως που διώκεται στις αρχές του 20ού αιώνα είναι οι λιβιδινικοί δεσμοί, το ανθρώπινο δικαίωμα στον αυτοπροσδιορισμό του φύλου/της σεξουαλικότητας (*sexualis*). Για αυτό και ο Ξηβέριος το 1925 δίκαια θεωρώ επέλεξε τον όρο *Τρεις Φυλετικά περιπτώσεις* και όχι *Τρεις θεωρίες σεξουαλικότητας*, ερμηνεύοντας το σχήμα που είχε ξεκινήσει από τα τέλη του 16ου αιώνα δηλαδή, την εγκληματικότητα της ζωής που τολμά να υπακούσει στο θυμικόν (*sexualis*) και όχι στην απόφαση (δήθεν) του πολιτισμένου νεωτερικού κόσμου. Ως εκ τούτου και ενώ και στο γερμανικό πρωτότυπο ο Φρόυντ αναφέρεται στη σεξουαλική θεωρία (*Sexualtheorie*),² παρόλα αυτά, θεωρώ ότι πρέπει να τεθεί εκ νέου το ερώτημα για την ακριβή σημασία αυτού του περιώνυμου «*sexualis*» και τη μετάφρασή του. Η μετάφραση του όρου «*sexualis*» τόσο στα αγγλικά όσο και στα γερμανικά ταύτιζε το φύλο με τη σεξουαλικότητα, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1950 όταν αποδόθηκε από τον ψυχολόγο-σεξολόγο Τζον

2 Παραθέτω το πρωτότυπο: «Ich muß vorausschicken, respektive aus anderen Veröffentlichungen wiederholen, daß diese Psychoneurosen, soweit meine Erfahrungen reichen, auf sexuellen», βλ. Sigmund Freud, *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905: 24.

Γουίλιαμ Μάνι (John William Money 1921-2006) ως κοινωνικό φύλο. Έκτοτε ξεκινά εκτενέστερα η διάκριση των όρων μεταξύ sex/gender, με κορύφωση το γνωστό έργο της κοινωνιολόγου Αν Όκλεϊ (Ann Oakley) στο κλασικό σύγγραμμά της *Sex, Gender and Society* (1972). Έτσι θεωρώ ότι η χρήση του όρου σεξουαλικότητα ανεξάρτητα από το φύλο, τουλάχιστον πριν το 1954 είναι αναχρονιστική (Repo 2015: 24, 53-68) και στην ουσία μας εμποδίζει να αντιληφθούμε τους πολυποίκιλους μηχανισμούς εξουσίας. Βασικά αυτό που διακυβεύεται πίσω από τον φυλετικό προσδιορισμό και τους λιβιδινικούς δεσμούς είναι το ίδιο το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού. Δεν μιλάμε επομένως απλώς για τη σεξουαλικότητα, αλλά για την ίδια την εξουσία· για ένα καθεστώς αλήθειας που χρησιμοποιεί το θυμικόν (sexualis), δηλαδή τον αυτοπροσδιορισμό του ανθρώπου για το φύλο/σεξουαλικότητά του, για να θυμίζει τον κίνδυνο που ελλοχεύει αν η εξουσία αφηθεί στα πλήθη. Εξάλλου, δεν είναι μόνο ο Ξηβέριος που επιλέγει να μεταφράσει το «sexualis» ως το «θυμικό» και εν συντομία ως φυλετικές/σεξουαλικές σχέσεις, τη δεκαετία του 1920. Την ίδια περίοδο η συντακτική ομάδα του περιοδικού *Σταθμός* στην Πάτρα, και απ' όσο γνωρίζω δεν έχει επισημανθεί σε άλλη μελέτη, αυτοπροσδιοριζόταν ως «αταξικοί ψυχαναλυτές» και επίσης μετέφραζε το θυμικόν ως φυλετικές σχέσεις (Άναλος 1933: 49): «Επικρατεί γενικά η αντίληψη ότι ο άνθρωπος τόσο κατά τη βρεφική του ηλικία όσο και κατά τη παιδική του δεν έχει φυλετικό ένστικτο, το οποίο αναφάνεται κατά την μετάβαση από την παιδική ηλικία στην εφηβική που γίνεται με την πλήρεια εμφάνιση των διεργασιών των γεννητικών οργάνων που διαμορφώνει το παιδί σε έφηβο» (Άναλος 1933: 40).

Από την άλλη, ο ίδιος ο Φρόντ στο βιβλίο του *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του εγώ* μας παραπέμπει στη libido και στην ερμηνεία που ακριβώς ταυτίζει τους λιβιδινικούς δεσμούς με την ανυπακοή στην κυρίαρχη τάξη του Οιδίποδα. Ειδικότερα, στο συγκεκριμένο έργο, ο Φρόντ προσπαθεί να ερμηνεύσει πώς οι λιβιδινικοί δεσμοί αποτελούν την ψυχική δομή της μάζας, οδηγώντας τη στον ναρκισσισμό, την ανυπακοή απέναντι στην εξουσία και το χάος. Δηλαδή, αυτό που ενδιαφέρει τον Φρόντ είναι να εντοπίσει τους λιβιδινικούς δεσμούς, που μετατρέπουν τον πληθυσμό σε εκθηλυμένη μάζα, κάτι που σημαίνει μια μάζα ανυπάκουη στην «αλήθεια» και τους κανόνες της κοινωνίας, υιοθετώντας τους δικούς της νόμους ηθικής και καθεστώτα αλήθειας και πραγματικότητας (Φρόντ 2014β: 46). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, είναι φανερό πλέον ακόμη και για τον πιο ανυποψίαστο αναγνώστη, ότι η δημοσίευση της γιατρού και πρώτης υφηγήτριας στην Ιατρική σχολή Άννας Κατσίγρα (1877-1962) *Γενετήσια αγωγή για το αγόρι* (1935) δεν είναι τυχαία. Σε μια εποχή που βασικά η επιστήμη και ο κυρίαρχος λόγος ασχολούνται με την ηγεμόνευση και όχι την απελευθέρωση της ανθρώπινης ζωής μέσω της παροχής δικαιωμάτων στις λαϊκές τάξεις, μια τέτοια δημοσίευση γύρω από τη γενετήσια αγωγή δεν έχει ως στόχο απλώς τη σεξουαλικότητα αλλά να αποδείξει ότι δεν μπορεί να υπάρξει ζωή χωρίς την αλήθεια του ειδικού.

4. Γενετήσια αγωγή για το αγόρι

Κατ' αρχάς, το έργο της Κατσίγρα αποτελείται από αναδημοσιεύσεις τόσο των απαντήσεων της ίδιας αλλά και των επιστολών των αναγνώστριών της από τη

στήλη της στην εφημερίδα το *Ελεύθερον Βήμα*, ημερήσια εφημερίδα της Αθήνας με πανελλαδική κυκλοφορία. Επιπλέον, η θέση που κατείχε η Κατσίγρα στο Πανεπιστήμιο της έδινε την επιστημονική εγκυρότητα να διδάξει στο Κυριακόν Σχολείο του Εργατικού Κέντρου, το οποίο το 1921 ήταν κάτω από την επίβλεψη και τη διοίκηση του προεδρείου της Αύρας Θεοδωροπούλου (Προέδρου), της Μαρίας Δεσύπρη (Γραμματέα), της Ελένης Κορύλλου και της Ρόζας Ιμβριώτη (Συμβούλων) (Σαλίμπα 2002: 268). Κατά συνέπεια, έχουμε να κάνουμε με μια αστή φεμινίστρια, γιατρό, η οποία, παραπέμποντας στα έργα του Φρόυντ –συγκεκριμένα στα *Cinq leçons sur la psychanalyse (Πέντε διαλέξεις για την ψυχανάλυση)*, *Trois essais sur la theorie de la sexualite (Τρεις μελέτες για τη σεξουαλική θεωρία)*, *Le Moi d' esprit et ses rapports avec l' inconscient (Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο)*, *Psychologie collective et analyse du moi (Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του εγώ)*, *La psychopathologie de la vie quotidienne (Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής)*, *Moi et soi (Το Εγώ και το Αυτό)*, *Εισαγωγή εις την ψυχανάλυσιν*–επιχειρεί να παρουσιάσει τα κεντρικά σημεία της φροϋδικής διδασκαλίας με στόχο τόσο η κοινωνία όσο και οι έφηβοι να κατανοήσουν τη σημασία της υπακοής στο αστικό επιστημονικό πλαίσιο εξέλιξης της γενετήσιας αγωγής και όχι στην απελευθέρωση των λιβιδινικών δεσμών που προτείνει ο κομμουνιστικός κίνδυνος. Αυτό σήμαινε (Κατσίγρα 1935: 72) ότι το υποκείμενο πρώτιστα αποδεχόταν συνειδητά να ομολογήσει την αδυναμία του, που δεν ήταν άλλη από την υπακοή του στο θυμικόν. Η ενηλικίωση είναι το πέρασμα από το υπόκειμαι στο γενετήσιο/φυλετικό ένστικτο στο μετατρέπομαι σε υποκείμενο του γενετήσιου/φυλετικού ενστίκτου με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε επίπεδο κυβερνητικότητας της ζωής:

Λοιπόν για ν' αρχίσουμε τη θεραπεία [ενάντια στον αυνανισμό] πρέπει να πεισθής πως δεν είσαι αμαρτωλή, ούτε ανήθικη· ότι η πράξις σου δεν είνε βρωμερά ή κτηνώδης. Είνε μία πράξις αντιφυσιολογική, ούτε η πρώτη, ούτε η τελευταία της ζωής σου. Πρέπει να ξέρης ότι θα ωφεληθής πολύ, αν πολεμήσης εναντίον του πειρασμού αυτού· γιατί αν πετύχη, διπλό το καλό. Θ' απαλλαγής από την κακήν αυτή συνήθεια και θ' αποκτήσης κυριαρχία πού θα σου είνε πολύτιμη (Κατσίγρα 1935: 157).

Αυτό που δεν πρέπει να ξεχνάμε, όμως, είναι ποια είναι η περίοδος κατά την οποία γράφει η Κατσίγρα. Είναι η εποχή που ο αστικός κόσμος θέλει να δαμάσει τον τρόπο ζωής που ξέφευγε από αυτόν που έχει ανάγκη η καπιταλιστική αγορά, όπως των αλητών και των επαϊτών, αλλά και αυτών που αποκαλούσαν ηθικά εκφυλισμένους λόγω βίου, αλλά και να θέσει τον πληθυσμό και ιδιαίτερα τις λαϊκές τάξεις σε διαρκή παρακολούθηση (Τζανάκη 2018). Σε αυτούς συγκαταλέγονταν και οι κομμουνιστές και οι κομμουνίστριες που τολμούσαν να μιλούν για τους λιβιδινικούς δεσμούς ως κάτι το φυσιολογικό, μιλώντας δηλαδή για την εξουσία του προλεταριάτου και το δικαίωμα στον ανθρώπινο αυτοπροσδιορισμό και σε μια αταξική κοινωνία, αναστρέφοντας την αλήθεια πάνω στην οποία είχε εδραιωθεί η εξουσία του αστικού κόσμου. Ο βιοϊατρικός λόγος θα χρησιμοποιηθεί για να αποκλείσει αυτά τα στρώματα από την εξουσία. Εξάλλου, δεν είναι η πρώτη φορά που σε επί-

πεδο βιοϊατρικής έχουν εισαχθεί και στην ελληνική πραγματικότητα μια σειρά κατασταλτικών και θετικών μέτρων με στόχο τη διαφύλαξη των προνομίων του αστικού κόσμου. Στην ελληνική πραγματικότητα έχει μεσολαβήσει ο νόμος του 1871 (ΤΟΔ περί ληστείας), μετά το συμβάν της ληστείας του Δήλεσι και της δολοφονίας από τους ληστές ξένων περιηγητών. Στην πραγματικότητα ο νόμος αποτελούσε απόηχο των γεγονότων της Παρισινής Κομμούνας στην ελληνική πραγματικότητα και σήμαινε την έναρξη της δίωξης της εκφυλισμένης/εκθηλυμένης ζωής (Τζανάκη 2018). Ειδικότερα, ο νόμος του 1871 εφεξής θα λειτουργούσε κατασταλτικά στην όποια διαμαρτυρία, καθώς πλέον κάθε εξέγερση κατά της κρατικής εξουσίας στην ουσία σήμαινε ισόβια φυλάκιση ή ακόμη και θάνατο (Κεppa 2004), κάτω από έναν ψευδή βιοϊατρικό λόγο που εντόπιζε σε αυτές τις ζωές τον ηθικό εκφυλισμό. Ως εκ τούτου, το 1871 είναι στην ουσία η περίοδος που και η ελληνική κοινωνία σταδιακά μοιράζεται στα δύο. Ενδεικτικό του φαινομένου είναι τα βιβλιάρια για τις εργάτριες, τις υπηρέτριες, τους υπηρέτες και τις πόρνες (Κορασίδου 2002: 81-90· Τζανάκη 2018), τα οποία γίνονται υποχρεωτικά, όπως και η σημερινή ταυτότητα, με στόχο την επίβλεψη της ηθικά εκφυλισμένης ζωής από το κυρίαρχο ηθικό υποκείμενο. Επιπλέον, τότε οι «εργατικοί οικογενειάρχες» είναι αυτοί που φροντίζουν για τον ηθικό σωφρονισμό του ηθικά παρεκκλίνοντα πληθυσμού μέσω της ίδρυσης «φιλανθρωπικών ιδρυμάτων», όπως ορφανοτροφείων, για τη μετατροπή των αλητοπαίδων σε έντιμους και εργατικούς οικογενειάρχες (Θεοδώρου 2003: 180· Μαυρή 1996· Γιαννιτσιώτης 2006: 279-313), παράλληλα με την αποστολή [αυτών] των πληθυσμών στα εργοστάσια (Θεοδώρου 2003: 180· Γιαννιτσιώτης 2006: 279-313). Ειδικότερα, τα νέα επαναστατικά κινήματα, οι ιδέες του αναρχισμού, το εργατικό κίνημα, από το οποίο δόθηκε ώθηση σε μια σειρά από απεργίες –ενδεικτικά μιλώντας, αναφέρονται οι απεργίες του 1871, του 1879, του 1882, οι διαδοχικές του Λαυρίου (1883, 1887, 1896, 1906) κ.λπ. (Λυκούδης 1883: 4-5· Μοσκόφ 1998: 164)– φανέρωναν πως η καταστολή της ανθρώπινης ανυπακοής αυτής της ηθικά εκφυλισμένης/εκθηλυμένης ζωής ήταν επιτακτική για την επικράτηση της ανερχόμενης αστικής τάξης και στην ελληνική πραγματικότητα. Υπό αυτές τις συνθήκες δημιουργούνται διάφορα κέντρα εγκλεισμού και λαμβάνονται μέτρα ενάντια στην «εκθηλυμένη/εκφυλισμένη» ζωή.

Η πανώλη που ξέσπασε το 1854 είχε ήδη δημιουργήσει την ανάγκη ίδρυσης δημόσιων φρενοκομείων για την ενσωμάτωση των πλανόδιων πληθυσμών. Το Αμαλίο Ορφανοτροφείο είναι ένα ίδρυμα που φαινομενικά ιδρύεται το 1855 από την Κυριακούλα Κριεζή, τη Μαρία Υψηλάντου, τη Ζωή Σούτσου, την Ανδρομάχη Μάρκου Ρενιέρη, τη Λουκία Ρίζου και τη Σωτηρία Αλιμπέρτη, υπό την εποπτεία της βασίλισσας Αμαλίας, μετά τη χολέρα που είχε χτυπήσει την Αθήνα (Παρρέν 1890· Παναγέλης 1885: 562-567· Παρρέν 1894: 163-173· Κορασίδου 1995: 131). Παρότι όμως το Αμαλίο Ορφανοτροφείο φαίνεται ως το ίδρυμα που μεριμνά για τα ορφανά, στην ουσία είναι το μετέπειτα Εμπειρικό Άσυλο για τα αγόρια, δηλαδή, ένα ίδρυμα εγκλεισμού για τον εκφυλισμένο πληθυσμό της νεολαίας. Ένα ίδρυμα που δεν πρέπει να μας διαφύγει ότι μετατρέπεται μετά το 1930 στις γνωστές φυλακές του Ωρωπού για τους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες (Τζανάκη 2018). Για να κατανοήσουμε τη σημασία όλων αυτών, αρκεί να σημειώσω ότι, όπως έχει υπογραμμίσει ο Καραμανωλάκης, από το 1887 έως το 1903, ανάμεσα στους 1.053

ασθενείς, 505 άνδρες και 187 γυναίκες έπασχαν από τη φρενοπάθεια των έκφυλων. Αυτή ήταν η πολυπληθέστερη κατηγορία ανάμεσα στη νοσογραφία των ασθενών του Δρομοκαϊτείου, ακολουθώντας μετά από αυτήν η προϊούσα καθολική παράλυση με 255 ασθενείς άνδρες και μόλις 14 ασθενείς γυναίκες (Καραμανωλάκης 1998: 55). Τι είναι όμως η καθολική παράλυση; Για τον Μιχαήλ Γιαννήρη, υποδιευθυντή του Δρομοκαϊτείου το 1900, ήταν η ασθένεια που όσο κανείς άλλος ήθελε να αποδώσει την αιτία της στη σύφιλη, και στην ουσία θεωρούνταν συνέπεια της «διανοητικής και ηθικής αναρχίας» του ατόμου που ολισθαίνει σε αυτή τη ζωή. Στην ουσία, η ασθένεια ήταν απόρροια του εκτεθλυμένου βίου, όπως αναφέρει ο Γιαννήρης (Γιαννήρης 1898: 8): «[...] Οι τέως έντιμοι και αγαθοί οικογενειάρχες καθίστανται βάνανσοι και αγροίκοι, βίαιοι και επιθετικοί προς τας προσφιλείς αυτών υπάρξεις, εγκαταλείπουν πολλάκις και την σύζυγον αυτών, όπως συζώσι μετά κοινών γυναικών» (Γιαννήρης 1898: 30).

Αυτό που επομένως υπαινίσσομαι είναι ότι στις στατιστικές του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού αιώνα ένα μεγάλο μέρος των έγκλειστων δεν είναι άλλοι από τους ηθικά εκφυλισμένους, δηλαδή, τα άτομα που στην ουσία κατατάσσονται ως ηθικά, εγκληματικά παρανοϊκοί, ενώ στην ουσία κατά κυριότητα φαίνεται να είναι απλώς αυτοί που ενοχλούν την καθεστηκυία τάξη της εποχής. Για αυτό και τη συγκεκριμένη περίοδο δημιουργούνται μια σειρά από άσυλα με στόχο να εδραιωθεί αυτός ο χώρος της ετεροτοπίας (με τη φουκωική έννοια) ως κάτι το υπαρκτό, ταυτίζοντας το θυμικό ένστικτο με την ελευθερία και την εγκληματικότητα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το 1875, μετά από αίτημα του Δήμου Πειραιώς (το αρχικό αίτημα ήταν το 1872), δημιουργούνται τα Βούρλα, δηλαδή, το δημόσιο πορνείο, που αποτελούνταν από ένα ενιαίο κτιριακό συγκρότημα 70 οίκων ανοχής. Το ίδρυμα λειτούργησε από το 1875 μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στην περιοχή της Δραπετσώνας (Πειραιάς). Στη συγκεκριμένη περιοχή, τα Βούρλα ήταν τρία διώροφα κτίρια σε σχήμα Π (Λάζος 2002: 97-99) που στην ουσία δεν ήταν τίποτα άλλο από έναν χώρο «δημοκρατικού εγκλεισμού» της ετεροτοπίας της ανθρώπινης σεξουαλικότητας «εν ελευθερία». Έτσι δημιουργήθηκε ένας χώρος εγκλεισμού που εφεξής θα θυμίζει την έννοια του «εμφύλιου πολέμου» ανάμεσα στην ανδρεία και την εκθηλυμένη ζωή (Φουκώ 2016: 27) και τις συνθήκες που θα δημιουργηθούν αν αφεθεί η ανθρώπινη φύση χωρίς την καθοδήγηση του πολιτισμένου ηθικά αστικού υποκειμένου. Τα λαϊκά στρώματα σε αυτή την ιεράρχηση αναγκαστικά συγκαταλέγονταν στην εκθηλυμένη ζωή.

Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν πρέπει να μας ξαφνιάζει ότι η αστή φεμινίστρια, Καλλιρόη Παρρέν (1861-1940), υιοθετώντας στην ουσία τον ρατσισμό/σεξισμό της αστικής δημοκρατίας, προβαίνει σε μια σειρά από μέτρα για την απελευθέρωση των γυναικών μέσω του ηθικού σωφρονισμού της ανήθικης γυναίκας (Παρρέν 1895· Τζανάκη 2018). Έτσι, η ίδια η Παρρέν, το 1895 (Παρρέν 1891· Παρρέν 1889· Παρρέν 1887) στο έργο της με τίτλο: *Αι Γυναίκες κατά του ανθρώπινου εκφυλισμού* (Παρρέν 1895), ζητά τη συνδρομή των «ανώτερων ηθικά γυναικών», με στόχο τον ηθικό σωφρονισμό των γυναικών και στο ελληνικό έθνος. Ενδεικτικά, στο πλαίσιο αυτό αναφέρω τη δημιουργία μιας σειράς ιδρυμάτων με πρωτοβουλία της Παρρέν, όπως το Άσυλο των εργατριών και των υπηρετριών της Αγίας Αικατερίνης (1892) (Κορασίδου 2002: 81), που λειτουργούσε κυριολεκτικά με όρους ασύλου,

με στόχο τον ηθικό σωφρονισμό των εργατριών. Δεν ήταν όμως μόνο η Παρρέν που φρόντισε για την ηθική αναμόρφωση των κατώτερων ηθικά γυναικών, τόσο της ανώτερης όσο και της κατώτερης κοινωνικής τάξης. Η Καλλιόπη Κεχαγιά (1839-1905), γνωστή και από την καριέρα της ως διευθύντρια στο Ζάππειο, επιχείρησε το 1867 με την Αικατερίνη Χρηστομάνου Λασκαρίδου να δημιουργήσουν τις πρώτες τάξεις γυμνασίου για κορίτσια και το 1891 δημιούργησε με πρωτοβουλία της βασίλισσας Όλγας την «Εν Χριστώ Αδελφότητα» (Τζανάκη 2007: 287), με σκοπό την αγωγή των ανήλικων κρατουμένων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η «Εν Χριστώ Αδελφότητα», όπως αναφέρεται από την ίδια την Κεχαγιά στο καταστατικό του συλλόγου, και όπως αναφέρει ο Θόδωρος Ξυνογαλάς, μεριμνούσε για την ηθικοποίηση αυτής της «κατώτερης ηθικά ζωής»: «Δύο εισίν οι λόγοι, οι προκαλέσαντες την ίδρυσιν του Αβερωφείου Σωφρονιστηρίου των ανηλικών: τα εκ της συμβιώσεως των ανηλικών μετά ενηλικών προερχόμενα επικίνδυνα και ανήθικα αποτελέσματα, και η υπαγωγή αυτών υπό σωφρονιστικόν σύστημα ηθικοποιήσεως» (Κεχαγιά 1898: 106· εδώ από Ξυνογαλάς 2010: 116). Το άτομο που συνέταξε και το τελικό διάταγμα του Εφηβείου Αβέρωφ ήταν η Κεχαγιά, ενώ η ίδια μαζί με την Ελμίνα Β. Νάζου και την Ευφροσύνη Πλατύκα ανέλαβαν την προεδρία της Επιτηρητικής Επιτροπής, στην οποία ήταν σύμβουλοι το 1897 που ξεκινούσε η λειτουργία του (Ξυνογαλάς 2010: 118).

Τι ήταν όμως το «Εφηβείο»; Το «Εφηβείο» Αβέρωφ ήταν άσυλο εγκλεισμού των έκφυλων εφήβων στα τέλη του 19ου αιώνα, το οποίο κατόπιν μετατράπηκε στις φυλακές Αβέρωφ –όπως και η τρίτη πτέρυγα στα Βούρλα– για τους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες (Τζανάκη 2018· Ροδίτη 2015). Παρατηρούμε δηλαδή ότι οι χώροι που κάποτε χρησιμοποιούνταν για να εγκλείσουν τον ηθικά εκφυλισμένο πληθυσμό από την ιδιωτική αστική πρωτοβουλία, στη συνέχεια χρησίμευσαν για τον εγκλεισμό του νέου κοινωνικού εχθρού: των κομμουνιστών και των κομμουνιστριών. Έτσι δημιουργήθηκε ένας μηχανισμός, ο οποίος στην ουσία αποτελούσε μια τεχνική της διακυβέρνησης, στο όνομα της ανθρώπινης ασφάλειας. Το ερώτημα όμως παραμένει: τι συνέβη το 1924 και έχουμε σταδιακά αυτόν τον καταϊγισμό μέτρων ενάντια στους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες;

5. Από το 1871 έως το 1924

Η ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος το 1924, προήλθε από τη μετονομασία και μετεξέλιξη του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (ΣΕΚΕ) που είχε ιδρυθεί το 1918. Το ΚΚΕ ευθυγράμμισε την πολιτική του με το σύνολο των αποφάσεων της Διεθνούς και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας (Γκίκας 2013· Πάπαρη 2017: 58-62), η οποία σηματοδοτούσε και τη ρήξη με το φιλελεύθερο «ιδεώδες» μέσω της «μπολσεβικοποίησης» του κόμματος. Η ρήξη αυτή συνοδεύτηκε από μια δεύτερη με την υιοθέτηση του συνθήματος για «την ανεξάρτητη Μακεδονία-Θράκη», όπως εύστοχα εντοπίζει η Αναστασία Μητσοπούλου. Αυτά είναι τα δύο σημεία που αποτέλεσαν τα σημεία τριβής ανάμεσα στον φιλελευθερισμό και τον κομμουνισμό (Μητσοπούλου 2014: 90), μέσα από μια ουσιαστική ρήξη που στην ουσία συνιστούσε η διαφορετική ιδεολογία, νοοτροπία, αντίληψη

περί του ρόλου του κράτους και της ίδιας της ιεράρχησης της ζωής. Η Οκτωβριανή Επανάσταση (Κατσίγρα 1935: 100-101) και η μπολσεβικοποίηση του κόμματος επιτάχυναν τον φόβο του αστικού κόσμου ότι πλέον το επίκεντρο για το ΣΕΚΕ βρισκόταν στη Σοβιετική Ένωση και στις εντολές του Κομμουνιστικού Κόμματος και κατά συνέπεια η υιοθέτηση της κομμουνιστικής αντίληψης και της κυριαρχίας του προλεταριάτου θα μπορούσε να επηρεάσει και την ελληνική πραγματικότητα. Υπό αυτές τις συνθήκες, σε μια περίοδο που οι αξιώσεις των μαζών για οικονομική, κοινωνική και πολιτική συμμετοχή αυξάνονταν, όπως επισημαίνει η Κατερίνα Πάπαρη, «η αναζωπύρωση του διχασμού που υπονόμειε την πολιτική νομιμοποίηση των αστικών κομμάτων οδήγησε στην ανάδειξη του αντικομμουνισμού σε ενοποιητικό στοιχείο της αστικής πολιτικής [...]» (Πάπαρη 2017: 55, 59).

Έτσι, στα χρόνια που ακολουθούν το κράτος επεμβαίνει στην «ελευθερία του πληθυσμού». Για να επέμβει το κράτος χρειαζόταν μια νέα τροπικότητα εξουσίας, η οποία δεν είχε να κάνει με ένα προσωπείο καταστολής, αλλά την προστασία της κοινωνίας από τον ψυχικά άρρωστο-ανυπάκουο πληθυσμό. Και ο πληθυσμός ήταν ένα πολλαπλό σώμα, ένα πολυκέφαλο σώμα, «το οποίο δεν είναι βεβαίως άπειρο, δεν είναι όμως και μετρήσιμο», σύμφωνα με τον Φουκώ (Φουκώ 2016: 158). Η ταύτιση του κομμουνισμού με τον εκφυλισμό του έθνους, διαμόρφωσε τη βάση για την κρατική δίωξη. Υπό αυτές τις συνθήκες, τον Σεπτέμβριο του 1925 ιδρύθηκε η Υπηρεσία Ειδικής Ασφάλειας με επικεφαλής τον Γεώργιο Φεσσόπουλο, με στόχο τη στενή παρακολούθηση μελών και οπαδών του Κομμουνιστικού Κόμματος. Μετά το 1926 αυτές οι επιτροπές της Δημόσιας Ασφάλειας στρέφονται επίσημα κατά προσώπων ύποπτων για δράση κατά της δημόσιας τάξης. Στις 28 Μαρτίου 1928, όπως καταγράφει στη μελέτη της η Έφη Τσέα: «ο *Ριζοσπάστης* δημοσιεύει έναν απολογισμό των συλλήψεων, φυλακίσεων και εκτοπισμών. Για τον συντάκτη του *Ριζοσπάστη*, από το 1921 έως το 1927, είχαν συλληφθεί 3.614 άνθρωποι, είχαν φυλακιστεί 232 και εξοριστεί 334 συνολικά. Η μεγίστη ποιμή ήταν μέχρι ένα έτος» (Τσέα 2017). Επιπλέον, το 1921 πραγματοποιείται το Α΄ Πανελλήνιο «Συνέδριον Υγιεινής και Δημογραφίας» για να αντιμετωπιστεί το φλέγον θέμα της εποχής: «Περί της συχνότητας των Ψυχοπαθειών εν Ελλάδι και των ληπτέων κατ' αυτών προφυλακτικών μέτρων» (Φαφαλιού 1995: 138), χώρια τα μέτρα που λαμβάνονται σταδιακά κάτω από την ομπρέλα της «φιλανθρωπίας» και που καταλήγουν στο «πρώτο άσυλο φρενοβλαβών» κάτω από την εποπτεία του Υπουργείου Εσωτερικών το 1914, δημιουργώντας στη συνέχεια το Άσυλο της Αγίας Ελεούσης υπό την εποπτεία του αξιωματικού της χωροφυλακής. Το 1924 το Άσυλο της Αγίας Ελεούσης αποσπάται από το Υπουργείο Εσωτερικών, μετατρέπεται σε υγειονομικό ίδρυμα υπό την εποπτεία της Διεύθυνσης Υγιεινής του Υπουργείου Πρόνοιας και μετονομάζεται σε «Δημόσιο Ψυχιατρείο Αγίας Ελεούσης», το γνωστό Δαφνί και στο οποίο ενδεικτικά μιλώντας, όπως επισημαίνει η Μαρία Φαφαλιού, ο λογοτέχνης Γιώργης Ζάρκος (1902-1967) υποχρεώθηκε να νοσηλευτεί ως επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη, επειδή ήταν αριστερός (Φαφαλιού 1995). Υπό αυτές τις συνθήκες, μετά το 1924, ουσιαστικά αυτό που διαδραματίζεται είναι ότι τον χώρο που ως τότε η εκφυλισμένη ζωή είχε καταλάβει εντός και εκτός των ασύλων, πλέον μέσω του βιοϊατρικού λόγου καταλαμβάνει ο κομμουνιστής και η κομμουνίστρια, ως τα έμβια όντα τα οποία αποτελούν κίνδυνο (δήθεν) για τα υποκείμενα δικαίου.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες η ταυτότητα του κοινωνικού εχθρού αλλάζει για τον επίσημο δημόσιο λόγο: «Να εξηγούμεθα, εάν είσθε κομμουνισταί είστε εχθροί του κράτους και θα διαλύσωμεν τα σωματεία σας ως εχθρικά. Δεν σας αναγνωρίζομεν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι ίνα γίνεσθε ισχυρότεροι και εχθρικοίτεροι προς το Κράτος» (Γκίκα 2013).

Το βιβλίο της Κασιόγρα κατά συνέπεια δημοσιεύεται μέσα σε ένα κλίμα καταστολής/επιβολής της εξουσίας, καθώς από τη μια έχουμε την πειθαρχηση μέσω πολιτικών μέτρων –θυμίζω ενδεικτικά την απαγόρευση από τις αστικές κυβερνήσεις «της εργατικής Πρωτομαγιάς» (1.5.1924), την επιβολή της λογοκρισίας (13.7.1925)– εγκαινιάζοντας έτσι και θεσμικά ένα νομοθετικό αντικομμουνιστικό πλαίσιο που κορυφώνεται με τον νόμο ν. 4229/24 Ιουλίου 1929 (ΦΕΚ 245/Τεύχος Πρώτον/25 Ιουλίου 1929) «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», γνωστός ως Ιδιώνυμο, όπου στην πράξη σημαίνει πληθώρα συλλήψεων και εξοριών πολιτικών προσώπων, κ.ά., και οδηγεί από το 1929 έως το 1936 σε 16.500 συλλήψεις κομμουνιστών (Κεφαλληνού 2017). Από αυτές τις συλλήψεις καταδικάστηκαν και εξορίστηκαν στα νησιά Φολέγανδρο, Ανάφη, Αμοργό και Σκύρο, 3.031 κομμουνιστές. Στο εξής σε κάθε νομό ειδικές επιτροπές Δημόσιας Ασφάλειας που αποτελούνταν από τον νομάρχη, τον εισαγγελέα και τον διοικητή της χωροφυλακής, είχαν ως αντικείμενο την πάταξη οποιασδήποτε διαμαρτυρίας προς το καθεστώς. Εξάλλου, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η πρόταση του Παπαναστασίου –που είχε εκφράσει την αντίθεσή του με το εν λόγω νομοσχέδιο– να διώκονται με τον ίδιο νόμο και οι ενέργειες των φασιστών, απορρίφθηκε κατηγορηματικά από τον Βενιζέλο (Βερέμης 1980). Η δίωξη όμως του κομμουνιστικού κινδύνου δεν μπορεί να επιτύχει αν στην ουσία δεν εισχωρήσει εντός της κοινωνίας ο ρατσισμός και μάλιστα ο σεξισμός, δηλαδή, η διαβεβαίωση ότι το υποκείμενο δικαίου διατρέχει κίνδυνο από την παθητική/εκθηλυμένη ζωή. Είναι χαρακτηριστική εξάλλου η ομιλία του Διευθυντή του Αρσακείου Δημήτριου Γαρδίκια το 1927 με τον τίτλο: «Η σημαία μας και ο κομμουνισμός» και με τον υπό-τίτλο «Ο Κομμουνισμός πολιτικοκοινωνική αίρεσις ολεθριωτάτης διά την ανθρωπότητα μορφής»:

Οι εργαζόμενοι την κατάλυσιν της οικογενείας, θρησκείας, πατρίδος και πάσης άλλης συναφούς προς αυτάς ηθικής αρχής και αξίας είναι οι λεγόμενοι Κομμουνισταί-Μπολσεβίκοι. Τι δε είναι κομμουνιστής; Κομμουνιστής είναι ο οπαδός του Κομμουνισμού; Και τί είναι Κομμουνισμός; Κομμουνισμός = Κοινωνισμός είναι πολιτικοκοινωνική αίρεσις ολεθριωτάτης διά την ανθρωπότητα μορφής. [...] Ο Marx και οι ακόλουθοί του με βάσιν τον ιστορικόν υλισμόν, εμπεποτισμένοι δε κατά μονόπλευρον άποψιν των διδαγμάτων της εγγελιανής φιλοσοφίας, η οποία διά του Εγέλου (1770-1831) παραδέχεται ότι ο άνθρωπος διά τον άνθρωπον είναι Θεός και όχι λύκος, [...] έγραψαν δέ εδίδαξαν και έκτοτε και τους οπαδούς των κατά ταύτα να πιστεύσωσιν ότι διά την επίτευξιν της εν τω κόσμω τούτω ευδαιμονίας του ανθρώπου θα πρέπει να παύση ο αγών των τάξεων ο προκαλών τους ανθρωποκτόνους πολέμους, του κατ' αυτούς πάσης κακοπαθείας. Διά να παύση όμως ο

αγών ούτως [...] και επειδή το αίτιον, εσφαλμένως, όλως, κατ' αυτούς είναι λόγος οικονομικός, ανάγκη να μετατραπή πάσα ιδιωτική κατοχή των μέσων της παραγωγής, φυσικών δυνάμεων, εργαλείων και γαιών εις κοινήν μεταξύ των ανθρώπων ιδιοκτησίαν (Γαρδικας 1927: 4).

Στο σημείο αυτό προτείνω λοιπόν έναν τρίτο άξονα, που επιτρέπει στον φιλελεύθερο πολιτικό λόγο της εποχής να υποστηρίξει στο πλαίσιο της κυριαρχικής εξουσίας το δικαίωμα να απαιτήσει την «πολιτική» και «κοινωνική» θανάτωση του κομμουνιστή και της κομμουνίστριας, μέχρι την ίασή του/της. Μια ίαση που, σύμφωνα με τον βιοϊατρικό λόγο της εποχής, μπορεί να επέλθει μόνο όταν «ο ασθενής» –καθώς η φιλοσοφία του Φρόυντ δεν ξεφεύγει από έναν πατριαρχικό λόγο για αυτό και εσκεμμένα επιλέγω τον και όχι την ασθενή, αφού αυτό που στην ουσία τον ενδιαφέρει είναι ο ηθικός εκθηλυσμός της ανδρικής ζωής– απελευθερωθεί από τους «λιβιδινικούς δεσμούς». Δηλαδή, στην περίπτωση των κομμουνιστών και των κομμουνιστριών είναι φανερό ότι αυτοί οι λιβιδινικοί δεσμοί αφορούν το κόμμα που τους κρατά δήθεν σε μια ψευδή αντίληψη της πραγματικότητας. Υπό αυτές τις συνθήκες, το έργο της Κατσίγρα ως γιατρού, στοχεύει πρωτίστως να αναδείξει το ψεύδος της κομμουνιστικής πολιτικής φιλοσοφίας, λόγω των λιβιδινικών δεσμών που δημιουργούνται ανάμεσα στο άτομο και στο κόμμα, σπρώχνοντας με τη θεωρία του όλο τον πληθυσμό στη νόσο των αφροδισίων και κατά συνέπεια στον θάνατο, αδιαφορώντας για τις οδηγίες του ειδικού:

[...] Ημείς προς το παρόν ένα γνωρίζουμε: Αφ' ότου μεταπολεμικώς εξαπλώθηκε η ελευθερία έρωτος, εξαπλώθηκαν παραλλήλως και τα μεταδοτικά νοσήματα, από τα οποία πάσχουν ήδη κατά τους επιεικεστέρους υπολογισμούς τα 70% και κατά τους αυστηροτέρους τα 90%. Αυτά είνε τ' αποτελέσματα της προσπαθείας των [κομμουνιστών] να μεταβάλλουν εις οίκον ανοχής όλη την ανθρωπότητα (Κατσίγρα 1935: 57-58).

Υπό αυτές τις συνθήκες, το αντικείμενο της Κατσίγρα, όπως άλλωστε και ανάλογων κειμένων της περιόδου που δημοσιεύονται γύρω από την ανθρώπινη *libido*, δεν είναι το σεξ αλλά είναι να προβληθεί η ψύχωση των θιασωτών του κομμουνισμού ως πολιτική θεωρία εκφυλισμένων/εκθηλυμένων ατόμων: «Είμαι σου λένε καμαρώνοντας, κομμουνίστρια. Και σου διηγούνται με το κεφάλι ψηλά τους έρωτάς των και τις αρρώστιες των. Και μιλούν περιφρονητικά για την αστική ηθική και τις προλήψεις της» (Κατσίγρα 1935: 101).

Η δημοσίευση της Κατσίγρα θεωρώ, κατά συνέπεια, ότι είναι σημαντική. Και αυτό γιατί σε μια περίοδο στην οποία «ο καπιταλιστικός μετασχηματισμός σε συνθήκες αστικού εκσυγχρονισμού, [...] [φέρνει] αντιμέτωπους τους πολιτικούς κυρίαρχους με την ανεπιθύμητη προοπτική μιας γνησιότερης δημοκρατίας και τον γοργά αυξανόμενο κίνδυνο του σοσιαλισμού», (Πάπαρη 2017: 24) ο βιοϊατρικός λόγος ακριβώς καταφέρει να εδραιώσει τις συνθήκες μέσα από τις οποίες η κομμουνιστική ιδεολογία, που επαγγέλλεται την ανθρώπινη ελευθερία των ενστίκτων και κατά συνέπεια το δικαίωμα στον ανθρώπινο αυτοπροσδιορισμό, μετατρέπεται

σε ιδεολογία ψυχωτικών, νευρωτικών, υστερικών ατόμων. Πίσω από την κρίση των νευρώσεων και των ψυχώσεων σε όλο τον πληθυσμό που θα μπορούσε να επιφέρει η απελευθέρωση των λιβιδινικών δεσμών ξεκινά η δίωξη του ψυχωτικά ανήθικου κομμουνιστή και κομμουνίστριας, όπως κάποτε των ηθικά εκφυλισμένων:

Πουθενά αλλού οι κομμουνισταί δεν βρίσκουν τόσο πρόσφορο έδαφος για να κτυπήσουν και να κοροϊδεύσουν τους αστούς, όσο το γενετήσιο ζήτημα. Πλέον ή βέβαιον ότι βρίσκει το αστικό καθεστώς δυσκολίες στη λύσι του προβλήματος αυτού. Πλέον ή βέβαιον όμως ότι θα βρουν και οι κομμουνισταί, όταν θέσουν επί τάπητος το ζήτημα της βελτιώσεως του ανθρώπινου είδους. Αν αυτοί βλέπουν από μακριά τα γέλια και τα γλέντια των χαρούμενων αυτών ζευγαριών, ημείς όμως οι ιατροί παρακολουθούμε από κοντά στα ιατρεία μας πόσο ακριβά πληρώνεται και από τα άτομα και από την κοινωνία η τόσο βραχεία και πενιχρά αυτή ευτυχία των προώρων και ελευθέρων ερώτων, των οποίων τα αποτελέσματα με μία λέξη είναι: *εκφυλισμός* [δική μου υπογράμμιση] (Κατσίγρα 1935: 56).

6. Ο κομμουνισμός ως νέα ψύχωση

Ο κομμουνισμός θεωρήθηκε ως εκφυλισμός του έθνους. Σε μια τέτοια σύγκρουση εμπνευσμένοι άνθρωποι, ακόμη και από τον προοδευτικό χώρο, θα στραφούν στην ερμηνεία του πατέρα της ψυχανάλυσης, σε τέτοιο σημείο έτσι ώστε μετά το 1924 ν' αναγνωρίζεται από ακαδημαϊκούς, όπως η Κατσίγρα, όσο και διανοούμενους της εποχής, όπως ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο Γεώργιος Παπανδρέου, ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο Γιώργος Θεοδοκάς, και άλλοι, η αναγκαιότητα να απομακρυνθεί ο «νέος κοινωνικός εχθρός» που τολμά να προτάσσει μια αλήθεια που είναι επικίνδυνη τόσο για την ψυχική όσο και για τη σωματική υγεία του πληθυσμού και την πρόοδο του έθνους. Έτσι είναι χαρακτηριστική η παρατήρηση του Παπαναστασίου ότι «ο κομμουνισμός δεν υπήρξεν εν προίον του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Υπήρξεν εν προίον Ασιατικής καταστάσεως, Ασιατικής τυραννίας, Ασιατικής υποδουλώσεως», (Παπαναστασίου 30/05/1929 στο Μητσοπούλου 2014: 90), φτάνοντας στον Θεοδοκά που κατέληγε ότι το αίτημα της παν-ελευθερίας που ευαγγελιζόταν ο κομμουνισμός αντέβαινε τον ίδιο τον πολιτισμό (Μητσοπούλου 2014: 90). Στην κατεύθυνση αυτή συμπεριλαμβάνεται και η ομιλία του Ελευθέριου Βενιζέλου στις 28 Μαΐου 1930 στα Καλάβρυτα (η οποία έχει επισημανθεί από τον Δημήτρη Ξιφαρά στο «Η ελληνική εθνικιστική ιδεολογία στο Μεσοπόλεμο») και στην οποία υπογραμμιζόταν (Ξιφαράς 1995):

Είμεθα σήμερον έθνος που επέρασε την παιδικήν ηλικίαν, συμπληρώνει την νεανικήν και αρχίζει να εισέρχεται εις την ανδρικήν. Εγώ είμαι βέβαιος ότι κατά την δευτέραν εκατονταετίαν θα φθάσωμεν εις μεγάλα αποτελέσματα, προς άλλην εννοείται κατεύθυνσιν, όχι προς ουσιώδη εδαφικήν επέκτασιν ή απελευθέρωσιν υποδούλων αδελφών,

οι οποίοι, δεν θέλω να εξετάσω πως συνεκεντρώθησαν εντός των συνόρων της ελευθέρας πατρίδος, αλλά προς δημιουργίαν κράτους συγχρονισμένου.

Έτσι, αποφεύγοντας την κριτική σύμφωνα με την οποία η κομμουνιστική αριστερά επαγγέλλεται μια αταξική κοινωνία, ο βιοϊατρικός λόγος εδραιώνει το βασικότερο αξίωμα περί της περιώνυμης ενηλικίωσης, ως μέσο εξασφάλισης της ειρήνης και της ασφάλειας. Εξάλλου, δεν πρέπει να ξεχνάμε και την ίδια την αλληλογραφία που ο Φρόντ αντάλλαξε με τον Άλμπερτ Αϊνστάιν (Albert Einstein, 1879-1955) το 1931/1932. Στο πλαίσιο ενός προγράμματος της Κοινωνίας των Εθνών και του Διεθνούς Ινστιτούτου πνευματικής συνεργασίας του Παρισιού, είχε ζητηθεί από τον Αϊνστάιν να υποδείξει κάποιον εφάμιλλο με αυτόν για μια ανταλλαγή απόψεων στο ζήτημα αν «υπάρχει ένας τρόπος για να ελευθερωθούν οι άνθρωποι από το κακό πεπρωμένο του πολέμου». Ο Αϊνστάιν σε αυτή την ανταλλαγή απόψεων επεσήμανε τον ρόλο του κράτους που βρίσκεται στα χέρια «εντελώς ανεύθυνων πολιτικών ανδρών» (Einstein-Freud 1931/32), αντιπροτείνοντας στην ουσία ένα όργανο, εκτός εθνικών και οικονομικών συμφερόντων, που θα απαντούσε απέναντι στην ανθρώπινη βία και καταστροφή. Για τον Φρόντ το πρόβλημα ήταν πιο βαθύ. Η έννοια της εμφύλιας πάλης ανάμεσα στην ενεργητική και την παθητική ζωή ήταν η βάση για τη δημιουργία των πολέμων. Και παρότι κατέληγε σε ένα κοινό συμπέρασμα με τον Αϊνστάιν δηλαδή, στην ανάγκη συγκρότησης της Κοινωνίας των Εθνών που θα λειτουργούσε ως Ανώτατο Δικαστήριο, ο Φρόντ έθιγε τον πυρήνα της μπολσεβικικής αντίληψης περί της πάλης των τάξεων, καταλήγοντας αντιθέτως ως αιτία στο πρωτόγονο ένστικτο, το οποίο στην ουσία κινεί την εγκληματικότητα στην ανθρώπινη φύση (Einstein-Freud 1931/32) και για αυτό χρειάζεται και ο έλεγχος, θυμίζοντας σαφέστατα τον μύθο που είχε χρησιμοποιήσει και στην *Ψυχολογία των μαζών*, όταν οι άνδρες στρέφονταν ενάντια στον αρχέγονο πατέρα (Φρόντ 2014: 119): Πρέπει επομένως, να κυριαρχήσει ο νόμος του αρχέγονου πατέρα (Δουζίνιας 2006: 420-421). Αυτό όχι επειδή είναι δίκαιος, αλλά επειδή είναι η μόνη ασφαλής διέξοδος για την ανθρωπότητα από τις ψυχώσεις και τις νευρώσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, για τον Φρόντ ο άνθρωπος πρέπει να υπακούσει στον πολιτισμό (Φρόντ 2013). Ο ίδιος όμως δεν τολμά να γίνει σαφέστερος σε ποιον πολιτισμό αναφέρεται, καθώς ο πολιτισμός στον οποίο αναφέρεται έχει μία κεντρική ηγεμονική φιγούρα, την οποία οι υπόλοιποι άνδρες καλούνται να σεβαστούν. Αν εξετάσουμε όμως καλύτερα την ανάλυση του Φρόντ, το έργο του, ιδιαίτερα η *Ψυχολογία των Μαζών*, είναι ένα κάλεσμα στο οποίο η μάζα πρέπει να εγκαταλείψει την ορμή που υποκινεί την ιδιαίτερη δύναμή της, τους λιβιδινικούς δεσμούς δηλαδή το δικαίωμα στον αυτοπροσδιορισμό, και να υπακούσει στον νόμο του «πατέρα» (Φρόντ 2014β: 41, 52), δηλαδή στην αλήθεια του ειδικού. Σύμφωνα με αυτή την περιγραφή οι άνδρες καλούνται τη στιγμή της ενηλικίωσης να μεταμορφωθούν από ένα ηθικά αμφίφυλο σε ένα μονόφυλο ον (Φρόντ 2014β: 41, 52), και αποτάσσοντας την αμφιφυλία που υπάρχει στην ανθρώπινη φύση να επιλέξουν τον νόμο του πατέρα, δηλαδή της εξουσίας του κυρίαρχου υποκειμένου. Έτσι ο Οιδίποδας δεν σημαίνει κάτι άλλο από τον εξανδρισμό, την ενηλικίωση, τον σωφρονισμό και την υπακοή στους νόμους του αρχέγονου πατέρα (Φρόντ 2014β:

52, 41) που κατ' ανάγκη είναι Ευρωπαίος, αστός και λευκός. Έτσι δεν φταίει για τον Φρόντ η περιουσία, η ταξική αδικία του καπιταλισμού, αλλά η ίδια η ανθρώπινη φύση. Αυτή την υπακοή θα κατακρίνει ο Άναλος για μια ακόμη φορά στο περιοδικό *Σταθμός* στην Πάτρα (Άναλος 1932: 48-54):

Βλέπετε πιστεύουμε πως στα χέρια των αστών οι πόλεμοι με τη βοήθεια του Φρόντ παίρνουν μια αναγκαία κύρωση, και αφήνουν ανεύθυνο πλήρεια τον αστισμό, ο οποίος μπορεί να διατείνεται ότι αυτή είναι η φυσική διέξοδος της άγριας ενδιάθετης επιθετικότητας του ανθρώπου και επόμενα δεν οφείλονται σε λόγους οικονομικούς καθαρά. [...] Για το Φρόντ η επιθετικότητα είναι έμφυτη και δεν μπορεί να λείψει [...] άρα οι πόλεμοι θα γίνονται πάντα (Άναλος 1932: 48-54).

Η αλληλογραφία του Φρόντ, που σαφέστατα έγινε γνωστή στο ελληνικό κοινό, ίσως να ερμηνεύει και τη μεταστροφή του Ιμβριώτη, ο οποίος, όπως επισημαίνει ο Πλουμπίδης, μετά την τελευταία του αναφορά γύρω από την ψυχανάλυση το 1931 στο άρθρο του «Η παθολογική μνήμη», δεν αναφέρεται εφεξής ποτέ ξανά σε αυτήν. Εξάλλου, είναι χαρακτηριστικό ότι στη νεκρολογία του Ιμβριώτη το 1970 δεν υπάρχει καμία αναφορά στην ψυχανάλυση ως αντικείμενο ενασχόλησής του εν ζωή (Πλουμπίδης 2006). Ένα τέτοιο συμβάν σίγουρα δεν μπορεί να ληφθεί ως μια ιδιοτροπία του Ιμβριώτη μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο που έχω περιγράψει παραπάνω.

Στην πραγματικότητα, ο Φρόντ μέσα από τη φιλοσοφία του περί της πάλης της ενεργητικής και της παθητικής ζωής και περί των νευρώσεων και των ψυχώσεων, δίνει στην αστική τάξη τα ερμηνευτικά εργαλεία εισαγωγής θετικών και κατασταλτικών μέτρων διακυβέρνησης με στόχο (δήθεν) την αντιμετώπιση της εγγενούς ανθρώπινης εγκληματικότητας ενάντια στην εκθλημμένη κομμουνιστική ζωή. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι ο εμπνευστής των δηλώσεων μετανοίας, Κωνσταντίνος Μανιαδάκης (1893-1972), ένας από τους πιο γνήσιους εκφραστές της μεταξικής δικτατορίας, στράφηκε ενάντια στον κομμουνισμό ως ψυχικό νόσημα, εισάγοντας τις δηλώσεις μετανοίας ως μέτρο ίασης. Αυτό γινόταν με την επίσημη συνειδητή και δημόσια άρνηση του κόμματος από τον κομμουνισμό, η οποία δημοσιευόταν στις εφημερίδες της εποχής ως δημόσια εξομολόγηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο κομμουνιστής –διότι σπανιότερες ήταν οι δηλώσεις από κομμουνίστριες– αποδεχόταν την αλήθεια του «κράτους», απαρνούμενος πλέον το κόμμα. Με αυτούς τους όρους, σύμφωνα με τον Μανιαδάκη, ο κομμουνιστής μπορούσε να επιστρέψει στην «κανονικότητα» και να μετατραπεί από μηδενική ζωή σε υποκείμενο:

Ο Κομμουνισμός ας μην αυταπατώμεθα, δεν εξαφανίζεται διά των συνήθων αστυνομικών μέσων και διά της υλικής επιβολής της κρατικής δυνάμεως. Διότι, ούτος δεν είναι απλώς και μόνον ένα κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο, αλλά, προπαντός, ένα ψυχικό νόσημα, το οποίο καταλαμβάνει κάθε άτομον, στερούμενον της δυνάμεως της αντιστάσεως και αυτενεργείας κατά του ανατροπέως και εκθεμελιωτού αυτού της κοινωνικής, πολιτικής και πνευματικής συγκροτήσεως

της ζωής μας. Ως εκ τούτου, δε, ο Κομμουνισμός είναι ικανός να εμφολεύη παντού απαρατήρητος και να εξαπλώνεται ύπουλα μέσα εις τον Λαόν, χωρίς να δύναται κανείς να τον ξεχωρίσει, αν δεν γνωρίζει καλά τι εστί Κομμουνισμός (Μανιαδάκης 1937: 3).

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βελλιανίτης Θ. 1925. « Σωματεμπορία και Κρατικός Διακανονισμός, *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 17-18 (Β): 10-12.

Deleuze Gilles & Guattari Felix. 2016. *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια. Ο Αντι-Οιδίπους*, μτφρ.: Βασίλης Πατσογιάννης, Αθήνα: Πλέθρον.

Hall S. & Gieben B. 2003. *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Σαββάλας.

Kenna M. 2004. *Η κοινωνική οργάνωση της εξορίας – Πολιτικοί κρατούμενοι στον Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Laqueur T. 2006. *Οι κατά μονάς ηδονές*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Αθήνα: Νεφέλη.

Τσέα Ε. 2017. *Η είσοδος των ελληνίδων στην πολιτική και το δημόσιο μέσα από το δρόμο της εξορίας. Γυναίκες και εξορία κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου*, μεταπτυχιακή διατριβή ΠΕΔΔ (ΕΚΠΑ), Αθήνα.

Αθανασίου Α. 2014. «Η μορφή του εσωτερικού εχθρού» και τα πάθη της ελληνικής αριστεράς», διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.chronosmag.eu/index.php/th-s-f-s-th-rth-ll-s.html>. Ανακτήθηκε: 22.05.2017.

Άναλος Ν. 1933. «Γύρω από τις θέσεις μας. Ένα γράμμα», *Σταθμός 2*: 48-54.

Άναλος Ν. 1933. «Παιδική Φυλετικότητα. Η ψυχανάλυση του Freud. Ελεύθερη διατύπωση», *Σταθμός 2*: 40-42.

Αποστολίδης Π. (Νιρβάνας). 1905. «Φυσιολογική Αισθητική. Τέχνη και Φρενοπάθεια». Αναδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Σύναψις*, 2005, τχ 1: 80-85· τχ 2: 88-101· 2006, τχ 3: 102-113.

Βερέμης Θ. & Δημητρακόπουλος Ο. (επιμ.) 1980. *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα: Φιλιππότης.

Βλησίδης Θ. 1934. *Ο κομμουνισμός, ο δαρβινισμός και ο ηθικός νόμος*, Αθήνα: Τυπογρ. Αλ. Βιτσικουνάκη.

Γαρδίκας Δ. 1927. *Η σημαία μας και ο κομμουνισμός*, Λάρισα: Εκδόσεις Παναγιωτακόπουλου.

Γιαννήρης Μ. 1898. *Περί προοίους καθολικής παραλύσεως: μελέτη κλινική και ιατροδικαστική*, Αθήνα: Τυπ. Νομικής.

Γκίκας Α. 2013. «Η αντιμετώπιση του ΚΚΕ από το αστικό κράτος (1918-1936)», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, 6. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.komer.gr/2013-teykos-6/h-antimetopish-toy-kke-apo-to-astiko-kratos-1918-1936>. Ανακτήθηκε: 07.07.2017.

Γκουγκουλής Ν. 2006. «Ο Σ. Φρόντ και η πολιτική δημόσιας ψυχικής υγείας: Επισκόπηση της παραγμένης κοινωνικής περιόδου 1918-1938», στο: Σίγκμουντ Φρόντ. 150 χρόνια από τη γέννησή του, επιμ. Σ. Μπαζαρίδης, *Αυγή της Κυριακής*, 5/11/2006. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://avg1-anagnoseis.blogspot.gr/2008/05/blog-post_8660.html. Ανακτήθηκε: 05.12.2017.

Δουζίνας Κ. 2006. *Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Θεοδώρου Β. 2003. «Ερμηνευτικές προσεγγίσεις της φιλανθρωπίας από τον κοινωνικό έλεγχο στην αμοιβαιότητα», *Μνήμων* 25: 171-184. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.772>. Ανακτήθηκε: 07.03.2018.

Ιμβριώτης Γ. 1923. «Ψυχανάλυση», *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου* 11: 155-183.

Καραμανωλάκης Β. 1998. «Το Δρομοκαΐτειο φρενοκομείο: 1887-1903. Όψεις της εγκατάστασης ενός ιδρυματικού θεσμού», *Μνήμων* 20: 45-66. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.666>. Ανακτήθηκε: 10.02.2015

Κατσίγρα Α. 1935. *Γενετήσια αγωγή για το Αγόρι*, Αθήνα: Εστία.

Κεφαλληνού Ν. 2017. «Το ιδιώνυμο και το Εργατικό κίνημα», *Το περιοδικό*, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.toperiodiko.gr/to-ιδιώνυμο-και-το-εργατικό-κίνημα/#.W3jzTa1hN8c>. Ανακτήθηκε: 03.02.2018.

Κορασίδου Μ. 1995. *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους: Φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω.

Κορασίδου Μ. 2002. *Όταν η αρρώστια απειλεί. Επιτήρηση και έλεγχος της υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω.

Λυκούδης Ε. 1879. *Η εν Ελλάδι βιομηχανία και αι απεργίαι*, Ερμούπολη: Πρωΐδης.

Μανιαδάκης Κ. 1937. *Ο Κομμουνισμός στην Ελλάδα*, Αθήνα: Έκδοσις Εθνικής Εταιρείας.

Μαρίνου Ξ. 2015. *Αναζητώντας Οδοφράγματα. Αστικός τύπος και ελληνικές συμμετοχές στον γαλλοπρωσικό πόλεμο και την Παρισινή Κομμούνια*, Αθήνα: ΚΨΜ.

Μαυρής Μ. 1996. *Επαιτεία και Αλητεία στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα: (Αδημοσίευτη διατριβή) Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών.

- Μητσοπούλου Α. 2014. *Ο ελληνικός αντικομμουνισμός στο «σύντομο 20ό αιώνα»: Όψεις του δημόσιου λόγου στην πολιτική, στην εκπαίδευση και στη λογοτεχνία*, Αθήνα: Επίκεντρο. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/29059>. Ανακτήθηκε: 07.03.2018.
- Μοσκόφ Κ. 1998. *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μπενβενίτσε Ρ. 1994. *Η ποινική καταστολή της νεανικής εγκληματικότητας τον 19ο αιώνα (1833-1911)*, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Ξενοπούλος Γ. 1932. «Το πιο μεγάλο πρόβλημα. Εξ αφορμής ενός βιβλίου», *Νέα Εστία*, 10/130: 511. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.ekebi.gr/magazines/ShowImage.asp?file=55014&code=3430>. Ανακτήθηκε: 04.12.2017.
- Ξιφαράς Δ. 1995. «Η ελληνική εθνικιστική ιδεολογία στο Μεσοπόλεμο» *Θέσεις*, 53: Οκτώβριος-Δεκέμβριος. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=2. Ανακτήθηκε: 05.10.2016.
- Ξυνογαλάς Θ. 2010. *Η παιδαγωγός Καλλιόπη Κεχαγιά (1839-1905): Προσεγγίσεις στη ζωή και το έργο της, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Φιλοσοφική Σχολή.
- Παναγέλης Σ. 1885. «Η φιλανθρωπία εν Αθήναις», *Εστία* 452: 562-567.
- Παπαδόπουλος Π. (επιμ.) 2016. *Σίγκμουντ Φρόυντ. Κείμενα για την παράνοια και τις ψυχώσεις*, μτφρ.: Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Αθήνα: Principia.
- Πάπαρη Κ. 2017. *Ελληνικότητα και Αστική Διανόηση στον Μεσοπόλεμο. Το πολιτικό πρόγραμμα των Π. Κανελλόπουλου, Ι. Θεοδωρακοπούλου και Κ. Τσάτσου*, επιμ.: Γιάννης Βογιατζής, Αθήνα: Ασίνη.
- Παρρέν Κ. 1894. «Αι γυναίκες κατά του εκφυλισμού», *Ημερολόγιον της Εφημερίδος των Κυριών*, vi: 78-112.
- Παρρέν Κ. 1895. «Αι γυναίκες κατά του εκφυλισμού», *Εφημερίς των Κυριών*, 7 Μαΐου 1895.
- Πλουμπίδης Δ. Σταυρακάκης Γ. & Τζαβάρας Θ. (επιμ.) 2010. *Ψυχανάλυση και Αριστερά*, Αθήνα: Νήσος.
- Πλουμπίδης Δ. 2006. «Ψυχανάλυση και Αριστερά, Συγκλίσεις και Αποκλίσεις». Διαθέσιμο στον ιστότοπο http://monaxeros.blogspot.gr/2014/09/blog-post_39.html. Ανακτήθηκε: 02.06.2017.
- Ροδίτη Β. 2015. «Πειραιάς. Από τα Βούρλα στην Τρούμπα», *Μεταπτυχιακή διατριβή* Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

- Σαλίμπα Ζ. 2002. *Γυναίκες εργάτριες στην ελληνική βιομηχανία και στη βιοτεχνία (1870-1922)*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.
- Τζανάκη Δ. 2007. *Δούλα και Κυρά. Όψεις εθνικισμού: Ρόλοι και συμπεριφορές στην Ελλάδα των ρομαντικών χρόνων, 1836-1897*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Τζανάκη Δ. 2016. *Ιστορία της (Μη) Κανονικότητας. Η Σφίγγα πρέπει ν' αυτοκτονήσει. Ο Οιδίποδας επικρατεί*, Αθήνα: Ασίνη.
- Τζανάκη Δ. 2017. «Ο μύθος του Τειρεσία... πάντα επίκαιρος», *Εφημερίς των Συντακτών*, 10.10.2017, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.efsyn.gr/arthro/o-mythos-toy-teiresia-panta-epikairos>. Ανακτήθηκε 20.08.2018.
- Τζανάκη Δ. 2018. *Φύλο, Σεξουαλικότητα, Επιστήμη και Εξουσία*, Αθήνα: Ασίνη (αναμένεται).
- Τριανταφυλλίδης Μ. 1915. «Η αρχή της γλώσσας και η φροϋδιανή ψυχολογία», *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου* 5: 219-231.
- Φαφαλιού Μ. 1995. *Ιερά οδός 343*, Αθήνα: Κέδρος.
- Φουκώ Μ. 1987. *Εξουσία, Γνώση και Ηθική*, μτφρ. Ζήσης Σαρίκας, Αθήνα: Ύψιλον.
- Φουκώ Μ. 2011. *Οι μη κανονικοί. Παραδόσεις στο Κολέγιο της Γαλλίας*, μτφρ. Σωτήρης Σιαμανδούρας, Αθήνα: Εστία.
- Φουκώ Μ. 2016. *Η τιμωρητική κοινωνία. Παραδόσεις στο Κολέγιο της Γαλλίας (1972-1973)*, μτφρ. Πάνος Αγγελόπουλος, πρόλογος Εβάλντ Φρανσουά, Αθήνα: Πλέθρον.
- Φουκώ Μ. 2017. *Φυλακή. Κυβερνολογική. Δύο κείμενα*, μτφρ.: Δημήτρης Κόρος, Αθήνα: Ακυβέρνητες Πολιτείες.
- Φρόντ Σ. 1925. *Τρεις φυλετικά περιπτώσεις. Φυλετικά διαστροφαι, παιδική φυλετικότητα, μεταβολαι της εφηβείας*, μτφρ.: Α. Ξηβέριος, Αθήνα: Εκδοτικός οίκος Ελευθερουδάκης.
- Φρόντ Σ. 2010. *Το Εγώ και το Αυτό*, μετάφραση Δ. Παναγιωτοπούλου, Αθήνα: Πλέθρον.
- Φρόντ Σ. 2012. *Εισαγωγή στο Ναρκισσισμό. Φετιχισμός. Το Οικονομικό πρόβλημα του Μαζοχισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνική Παιδεία.
- Φρόντ Σ. 2013. *Η Δυσφορία μέσα στον Πολιτισμό*, μετάφραση Β. Πατσογιάννης, Αθήνα: Πλέθρον.
- Φρόντ Σ. 2014. *Τρεις μελέτες για τη σεξουαλική θεωρία*, μτφρ. Βασίλειος Πατσογιάννης, Αθήνα: Πλέθρον.
- Φρόντ Σ. 2014β. *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ*, μτφρ.: Βασίλης Πατσογιάννης, Αθήνα: Πλέθρον.

Φρόντ Σ. 2016. «Μια περίπτωση παράνοιας που αντιτίθονταν στην ψυχαναλυτική θεωρία για τη νόσο», στο Παπαδόπουλος Π. (επιμ.) 2016, *Σίγκμμουντ Φρόντ. Κείμενα για την παράνοια και τις ψυχώσεις*, Αθήνα: Principia.

Φρόντ Σ. & Μπρόουερ Γ. 2002. *Μελέτες για την υστερία*, Αθήνα: Πλέθρον.

Ξενόγλωσση

Daniel P. 1989. *Faces of Degeneration: A European Disorder, 1848-1918*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press.

Ellenberger H. 1981. *The discovery of the unconscious. The History and evolution of dynamic psychiatry*, Λονδίνο: Basic Books; Clean & Tight Contents edition.

Foucault M. 2007. *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978*, επιμ.: M Senellart, μτφρ.: G Burchell, Λονδίνο: Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Fromm E. 1969. «Le modele de l' homme chez Freud et ses determinants sociaux», *L' homme et la Societe* 13: 111-125.

Halifax N. 2017. «The Bolsheviks and sexual liberation», *International Socialism* 156, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://isj.org.uk/the-bolsheviks-and-sexual-liberation/>. Ανακτήθηκε: 04.04.2018.

Kool S. 2013. «A Matrix of interests: Freud, the Sexologists, and the legacy of Greece», *Akroterion*, 58: 79-96.

Lelouch H. 2004. «Freud», *Histoire des sciences medicales*, XXXVIII (4), 2004: 411-418.

Mally L. 1993. *Culture of the Future: The Proletkult Movement in Revolutionary Russia*, Μπέρκλεϊ, Καλιφόρνια: University of California Press.

Micale M. 2008. *Hysterical Men*, Μασαχουσέτη: Harvard University Press.

Morel A. 1857. *Traité de dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l' espèce humaine*. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k850762.image>. Ανακτήθηκε 20.08.2018.

Quetelet A. 1833. *Recherche sur le penchant au crime aux differents ages*, Παρίσι: Hayez. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://archive.org/details/recherchessurle00quetgoog>. Ανακτήθηκε: 05.03.2016.

Rapoport E. 2009. «Bisexuality in Psychoanalytic Theory: Interpreting the Resistance», *Journal of Bisexuality* 9: 279-295. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://radicalbi.files.wordpress.com/2012/12/bisexuality-in-psychoanalytic-theory.pdf>. Ανακτήθηκε: 20.12.2016.

Repo J. 2015. *The Biopolitics of Gender*, Οξφόρδη: Oxford University Press.

Williams R. 1986. *The Other Bolsheviks: Lenin and His Critics*, Μπλούμινγκτον, Ιντιάνα: Indiana University Press.

